

RUMKALE ÇEPNİLERİNDE CEM*

Cem in Rumkale Chepnis

Erhan AKMAN**

Öz

Rumkale çevresi, Anadolu'nun Türk yerleşkesi olmasında katkıları olan topluluklardan Çepnilerin yaşadığı alanlardan biridir. Yörede Yavuzeli ya da Rumkale Alevileri olarak bilinen kadim halkın tarihsel derinliğiyle dikkati çeken dini ve din dışı müzik pratikleri Anadolu inanç ve müzik sistemleri zincirinin özgün halkalarından birini meydana getirmektedir. Rumkale Çepnilerinin müzik ve inanç uygulamalarına odaklanılan bu çalışmada, yörede gerçekleştirilen cemlerin nasıl uygulandığı konusu ocak pratikleri, Bağlama sazı ve zikirlik geleneği bağlamında ele alınmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı araştırma çalışması için öncelikle Yavuzeli ilçesi ve Rumkale arasında kalan Çepni yerleşkelerinin tamamına gidilerek amaçlı örneklem olarak seçilen Sarılar ve Göçmez mahallelerinde uygulanan cemler incelenmiştir. Cemlerin akış sıralaması, adap ve erkânı, ocakların geleneksel süre pratikleri bakımından mukayese edilerek aralarındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Araştırma verilerinden hareketle Rumkale Çepnilerinin Anadolu'ya ilk yerleşen Türkmen topluluklardan oldukları, Dede Garkın ve Musa Kâzım Ocağı Süreğine göre ibadetlerini şekillendirdikleri, cemlerin uygulanışı ve gelecek kuşaklara aktarılmasında dedelik kurumu ile birlikte Bağlama sazı ile bütünleşen zâkirlik ve gözcü hizmetinin sembolik manalarıyla birlikte eş önemde işlevlere sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rumkale, Çepniler, Alevilik, Cem, Bağlama, Zikirlik.

Abstract

The area around Rumkale is one of the areas inhabited by Çepni people, one of the communities that contributed to Anatolia being a Turkish settlement. Religious and non-religious music practices of the ancient people, known in the region as Yavuzeli or Rumkale Alevi, constitute one of the original links of the chain between Anatolian belief and music systems. In this study, which focuses on the music and belief practices of Rumkale Çepnis, the subject of how they perform their cem rituals in the region is discussed in the context of hearth (ocak) practices, bağlama instrument and zâkir (performer) tradition. For the research study in which qualitative research methods were used, firstly, all of the Çepni settlements between Yavuzeli district and Rumkale were visited and the cem rituals practiced in Sarılar and Göçmez neighbourhoods, which were chosen as the purposeful sample, were examined. The flow order of the cem rituals, their manners and rules were compared in terms of traditional continuation practices of the hearths, and the similarities and differences between them were revealed. Based on the research data, this study concludes that Rumkale Çepni people were the first Turkmen communities settled in Anatolia. They shaped their worship according to the time of Dede Garkın and Mūsā Kâzım heart, and they have functions of equal importance, together with the symbolic meanings of zâkir and gözcü (the watcher), which are integrated with the institution of dede (the spiritual guide) and the bağlama instrument, in the practice and transfer of cem rituals to future generations.

Keywords: Rumkale, Çepni people, Alawite/Alevi, Cem, Bağlama, Zâkir.

* Geliş Tarihi: 29.09.2021, Kabul Tarihi: 20.11.2021. DOI: 10.34189/hbv.101.005

** Misafir Öğr. Elm., Gaziantep Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuarı, Gaziantep, Türkiye; Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzik Bilimleri ABD, Doktora Programı Öğrencisi, erhnakmn@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5007-8944.

Giriş

Anadolu müzik ve inanç sistemleri bakımından önemli yeri olan Çepni talip toplulukları, çeşitli bölgelerdeki yaşam biçimleri ve coğrafi şartlarla şekillenen geleneksel yapısı ile kültürel ekosistemin özgün bir parçasını temsil etmektedir. Bu çalışmada Gaziantep ili, Yavuzeli ilçesine bağlı Rumkale bölgesinde yaşayan Çepnilerin cem pratiklerini nasıl yürüttükleri konusu ele alınmaktadır. Belirlenen bu temel sorunsalla birlikte Çepnilerin inanç sistemlerini koruyarak günümüze kadar nasıl taşıdıkları, nesilden nesile bu kültürü hangi yollarla aktardıkları, Bağlama sazının cem pratiklerinde nasıl ve hangi anlamlarla konumlandığı, cem sırasında yürütülen hizmetlerin neler olduğu ve hangi sembolleri temsil ettikleri şeklindeki alt problemler tespit edilmiştir.

Yürütülen cemlerin ocak pratikleri, Bağlama ve zakirlik geleneği bağlamında ele alındığı araştırma çalışmasında nitel araştırma tekniklerinden kültür (etnografi) ve sözlü tarih anlatısı deseni, amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik ve kartopu (zincir) modeli uygulanmıştır. Çepnilerin cem pratiklerine dair maksimum çeşitliliğin sergilendiği Sarılar ve Göçmez Mahalleleri başta olmak üzere bütün Çepni köyleri, cemevleri ve toplumun kutsal ziyaret alanlarına, ayrıca merkez Şahinbey ilçesine bağlı Düztepe Mahallesinde bulunan cemevi ve Çepniler derneğine gidilerek kişisel görüşme, odak grup görüşmesi ve katılımcı gözlem teknikleri uygulanmak suretiyle veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırma çalışması 10.10.2017’de başlamış ve 25.04.2018 tarihinde tamamlanmıştır. Gözlem ve görüşmelere dair elde edilen bulgular ses, video ve fotoğraf çekimleri ile kayıt altına alınmış ve betimsel analiz yapılarak yorumlanmıştır.

Araştırma öncesinde konuya dair literatür taraması gerçekleştirilmiş ancak yöredeki Çepnilerin cem uygulamaları hakkında herhangi bir yazılı kaynak bulunamamıştır. Konuyla ilgili okumalar çalışma boyunca diğer tekniklerle birlikte sürdürülmüştür. İlk tahlilde taranan konuyla ilgili yazılı kaynakların bazıları şunlardır: Alemdar Yalçın ve Hacı Yılmaz tarafından yayımlanan *Anadolu’da Bir Oymağın Kültürel Kodları: Koreşanlılar* adlı çalışmanın “Gaziantep Belgeleri” kısmında yedi tanesi, icazetname; iki tanesi, şecere; üç tanesi, hüccet; bir tanesi de dilekçeden oluşan on üç belgenin içeriği detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Ayrıca bölgedeki mezar taşları ve türbelerin mimari ve sembolik özellikleri yorumlanarak farklı bölgelerdeki benzerleri ile kimi bağlantıları ortaya konulmuştur (Yalçın - Yılmaz, 2017). Naci Kum’un Başpınar Dergisinde yayımlanan *Gaziantep İlinde Tetkikler ve Görüşler* adlı makalesinde Rumkale bölgesinde yaşayan Dede Garkın Ocağı Seyyidleri konu edilmiştir (Kum, 1945). Rahime Kışlal ve Ali Yeşilyurt tarafından kaleme alınan *Dede Kargın Şiirleri* adlı çalışmada Naci Kum’un kent merkezi ve bölgedeki Dede Kargın Ocağı Dedeleri ve onların soy şecereleri, icazetleri ile ilgili çeşitli yazılı kaynaklar detaylı bir şekilde açıklanmıştır (Kışlal – Yeşilyurt, 1999). Ahmet Taşgım’ın *Dile Gelen Alevilik, Bildiriler* adlı çalışmasında bölgedeki Çepnilerin talibi olduğu ocaklar, dedeler ve faaliyet gösterdikleri dernekler hakkında detaylı bilgiler

verilmiştir (Taşğın, 2013). Mustafa Gültekin'in *Sarılar Köyü Çıralık Çepni Alevi Ziyareti ve Türk Ağaç Kültüne Bağlı Bazı İnanış ve Uygulamalar* adlı makalesinde "Çıralık Ziyareti" pratikleri ile ilgili bilgiler verilmiştir (Gültekin, 2014). Bu değerli çalışmalarla birlikte Rumkale Çepnilerinin cem pratikleri konusunda herhangi bir yazılı kaynağın bulunmaması literatürdeki karanlık kalan bir noktanın aydınlatılması bakımından önemli görülmüştür.

1. Rumkale Çepnileri (Bulgular)

Rumkale, Gaziantep'in kuzeydoğusunda Yavuzeli¹ (Cingife) ilçesinin Fırat Nehri ve Merziman çayı arasında yer alan tarihte hristiyanların hac ibadetini gerçekleştirdiği inanç merkezlerinden biridir.² Kaynaklarda Gaziantep Çepnilerinin Rumkale bölgesi veya kazasında 16. ve 17. Yüzyıldan bu yana yaşadıkları belirtilmektedir (Sümer, 1993). Günümüzde Çepniler, Rumkale civarındaki Sarılar, Yeniköy, Aşağıkayabaşı, Yukarıkayabaşı, Göçmez (Milelis/Karababa), Kuzuyatağı, Yanmaz, Dereköy, Halilbaş, Hasanoğlu, Kızboğan (Gülpınar), Köseleler, Bülbül ve merkez Şahinbey ilçesine bağlı Düztepe Mahallelerinde ikamet etmektedir.

Tarihsel kaynaklarda Çepnilerin, Oğuz boylarından biri olduğu konusunda görüş birliği vardır (Şahin, 2013). Çepni adına ilk defa Kaşgarlı Mahmut'un *Dîvan-ı Lüğati't-Türk* adlı sözlük niteliğindeki kitabında rastlanılmaktadır. Eserin "Oğuz Boyları" maddesinde, Oğuzların yirmi birinci boyu olarak "Çepni" adı tespit edilmiş, damga ve ongunu (sungur) nüshadaki tabloda gösterilmiştir (Sümer, 2016). Reşidüddin Fazlullah Hamedâni'nin *Cami'üt Tevârih* adlı eserinin 2. cildinde Oğuzların Üçoklar kolunun, Gök-han oğullarının on altıncı boyu, Çepni olarak Künhan tarafından İrkil Hocaya: "Nerde düşman görürse savaşır" anlamı, damgası ve ongunu (sungur) ile tespit ettirilerek kitaptaki listeye yazdırılmıştır (Çelik, 2002). Yazıcıoğlu Ali tarafından kaleme alınan *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)* adlı tarih kitabında yine Oğuzların yirmi dört boyundan on altıncı olarak Çepni (Cibini) adı aynı anlam, damga ve ongun ile yazılmıştır (Sümer, 1993).

Çepnilerin Anadolu'ya gelen ilk Oğuz boylarından biri olduğu yönünde çeşitli görüşler vardır (Köprülüzade, 1925; Sümer, 1993; Şahin, 2013). Çepnilerin Anadolu'ya girişlerini Çelik şu şekilde aktarmaktadır: Çepni boyunun, 12. Yüzyıldan bu yana Anadolu, İran, Azerbaycan ve Mısır'ı içine alan çok geniş bir coğrafyada tanındığını bilinmektedir. Çepnilerin Anadolu'ya ne zaman geldikleri, nerelere nasıl yerleştikleri hakkında yeterli bilgiye henüz sahip olunmamakla birlikte, Sümer ve

1 Sözlü kültürdeki rivayetlere göre; önceki dönemde bir Ceneviz yerleşim alanı olan Cingife'nin 1517 yılında Mercidabık seferi ne giden Osmanlı Sultanı Yavuz Selim'e bölge halkının yakın ilgi göstermesinden dolayı burada konaklaması ve bu teveccühe istinâden "Yavuzun ili" anlamında 1958 yılındaki ilçe kânunu ile adı "Yavuzeli" olarak değiştirilmiştir. Ayrıca eski adı "Cincife" olan Tokat iline bağlı Çamağzı Köyü Anadolu'nun kimi bölgelerinde "Cingife" isimiyle anılan diğer yerleşkelere örnek teşkil etmektedir.

2 Hristiyanlığın ilk ortaya çıktığı zamanlarda Hz. İsa'nın havarilerinden Johannes, o dönemin önemli merkezlerinden Fırat nehri üzerindeki Rumkale'yi kendine üs seçmiş ve Yuhanna İncili'ni burada yazarak çoğaltmıştır. 1173 yılında ölen Patrik Aziz Nerses'in Rumkale'de adına yapılmış bir kilisesi ve mezarı bulunmaktadır. Yakubi Azizi Barşavma'nın kendi adına inşa ettirdiği manastır yine Rumkale içerisinde bulunmaktadır.

konuyla ilgili ulaşabildiğimiz diğer araştırmacılar tarafından da kabul gören “Türkiye tarihinin yerli kaynaklarında adı ilk önce ortaya çıkan Oğuz boyu, muhtemelen Çepnilerdir” şeklindeki yaygın görüş, Anadolu’ya yerleşen ilk Türk boyu veyahut boylardan birisinin Çepniler olduğunu ortaya koymaktadır (Çelik, 2002).

Çepni toplulukları, Anadolu’nun farklı bölgelerine İç Asya’daki çeşitli göç hareketlerinin etkisiyle yerleşmişlerdir. Bu göçlerle Batı Anadolu, Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki kimi bölgelere iskân ettikleri bilinmektedir. Hacı Bektaşî Veli’nin Sulucakarahöyük’teki ilk müritlerinin Çepni olduğu ve 1240 yılında vuku bulan Baba İshak önderliğindeki Babai Türkmen hareketine katıldıkları bilinmektedir (Sümer, 1993). Günümüzde Alevi ve Bektaşî kültürel kimliği ile Bursa, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın çevresi Çepnilerin yoğun yerleşim alanlarındandır. Yakın tarihe kadar Karadeniz Çepnilerinin tamamı Sünni inanç pratiklerine sahip topluluklardan oluşur şeklindeki yaygın kanının son dönemde yapılan alan araştırmalarıyla yanlış olduğu görülmektedir. Örneğin, Serdar Özdoğan’ın *Giresun Dereli İlçesi Geğrez Havzası Cem Ritüelleri ve Müzik Pratikleri* (Özdoğan, 2020) adlı alan çalışmasında eski adı Vilayet-i Çepni olan Giresun ili çevresinin sadece Sünni Çepni topluluklardan oluşmadığı anlaşılmaktadır. Çepnilerin Güneydoğu Anadolu yerleşkelerinden birisi Gaziantep Yavuzeli ilçesine bağlı Rumkale çevresi olmuştur. Bölgeye yerleşen Çepnilerin inanç anlayışlarını değiştirmeden tarihsel süreçteki ilk yerleşkeye yakın olacak biçimde Yavuzeli, Araban ve Nizip ilçelerine dağılmışlardır (Kökel, 2013). Sarılar, Kuzuyatağı, Göçmez (Milelis), Bülbül, Yukarıyeniköy, Aşağıkayabaşı, Yukarıkayabaşı, Yarımca, Dereköy, Halilbaş Yavuzeli ilçesine, Hasanoğlu, Kızboğan, Gümüşpınar Araban ilçesine, Kösel Mahallesi ise Nizip ilçesine bağlıdır. Bu mahalleler aynı bölge içerisinde ve birbirlerine çok yakın konumlardadır. Çepni Mahalleleri’nin hepsinde cemevi bulunmaktadır. Sarıbuğday, Kiroğlu, Aşağıyeniköy, Aşağıkayabaşı Mahalleleri’nin çoğunluğu Çepnilerden, diğer kısmı ise Sünni topluluklardan oluşmaktadır (KK-3, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2017; KK-5, Kişisel Görüşme, 20 Kasım 2017).

Rumkale Çepnilerinin bölgeye ne zaman ve ne nereden geldikleri konusunda kesin bir bilgi yoktur. Ancak bu konuda sözlü aktarımlarla şekillenen yerel halkın görüşleri şöyledir: Hazar Denizi kıyısından göç eden Türklerin Kayı boyuna mensup bir topluluğu koruyarak Anadolu’ya getirmekle görevli Çepniler, Kırgızların (kimi anlatılarda Tatarlar / Moğollar geçmektedir) beklenmeyen bir baskısıyla göç yolculuğu güzergâhını değiştirerek güneyden günümüzdeki İran, Irak ve Suriye sınırları üzerinden geçerek Rumkale bölgesinden Anadolu’ya girerler. Burada tekrar yerel eşkiya gruplarının baskınına uğrarlar. Çepni Boyunun Beyi (?) bu saldırılarda yaralanır ve ardından ölür. Vakanın akabinde Çepnilerin bir bölümü Kayılarla birlikte Batı Anadolu’ya doğru göçü sürdürmeye karar verir. Öldürülen Bey’in eşi “Sarı Kadın” ve onun dört çocuğu ile beraberindekiler vefat eden Bey’i defnettikleri yerden ayrılmak istemezler ve bugünkü Rumkale bölgesindeki Sarılar Mahallesi yakınlarındaki ilk yerleşilen konumu iskân ederler. Süreç içerisinde ilk

yerleşkeden 4 km uzaklıktaki bugünkü Sarılar Mahallesi'nin bulunduğu konuma ev ve barklarını kurarlar. Nitekim o dönem bölgedeki etkin inanç anlayışlarından Dede Garkın Ocağının tâlibi olurlar³ (KK-1, Kişisel Görüşme, 10 Ekim 2017; KK-3, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2017; KK-5, Odak Grup Görüşme, 10 Ekim 2017; KK-8, Odak Grup Görüşme, 10 Ekim 2017). Rumkale bölgesindeki Çepni mahallelerinin hepsi Sarılar'dan göç eden aileler tarafından kurulmuştur. Sarılardan sonra en büyük yerleşke Göçmez (Milelis) ve Köşeler Mahalleleridir. Yine Göçmez Mahallesi'nden ayrılan aileler de süreç içerisinde diğer mahallelerin oluşmasına neden olmuştur (KK-1, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2017; KK-2, Kişisel Görüşme, 25 Kasım 2017; KK-3, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2017; KK-5, Kişisel Görüşme, 20 Kasım 2017; KK-8, Odak Grup Görüşme, 10 Ekim 2017).

Rumkale Çepni köylerindeki demografik hareketlilik daha ziyade 1960'lı yıllardan sonra köyden kentlere başlayan göçlerle Düztepe Mahallesi'nde yoğunlaşmıştır. Aynı yıllarda ülkenin büyük bir bölümünde etkili olan yurt dışına yeni bir göç dalgasının başlamasıyla başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine yoğun bir Çepni nüfusu intikal etmiştir. Esasında bu göçler sadece iş gücüne sahip insanların yer değiştirmesi değil, yüzyıllar boyunca yörede oluşmuş kültürel birikimin, geleneklerin ve manevi mirasın da göç etmesine neden olmuştur. Günümüzde Almanya'nın Berlin kenti ve Avrupa'nın birçok ülkesinde yaşayan Rumkale Çepnileri, yöredeki yüzlerce yıldır aktarılan geleneklere bağlı olarak talibi oldukları ocakların süreğinde “yol bir, süre bin bir” ilkesi çerçevesinde inançlarını sürdürmeye çalışmaktadır (KK-1, Odak Grup Görüşme, 10 Ekim 2017; KK-5, Odak Grup Görüşme, 10 Ekim 2017; KK-8, Odak Grup Görüşme, 10 Ekim 2017).

Rumkale Çepnileri, Alevi ve Bektaşî inancına bağlı “ocak-dede-talip” ve cem uygulamalarını geleneksel yöntemlerle sürdürmekte olan bir topluluktur. Bu bağlamdaki inanç pratikleri, Dede Garkın Ocağı ve Musa Kazım Ocağı süreğinde yürütülmektedir (Kökel, 2013: 97). Sarılar, Kızboğan, Hasanoğlu, Kuzuyatağı gibi Sarılardan ayrılan köyler Dede Garkın Ocağı; Göçmez, Yukarıkayabaşı, Köşeler Mahalleleri ise Musa Kazım Ocağı talibi topluluklardır. Bölgede gerçekleştirilen cem törenleri bu iki ocağın süreğine uygun olarak hazırlanan âdap ve erkân ile yürütülmektedir (KK-5, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018). Sarılar Mahallesi'nde Dede Garkın süreğinde cem yürüten Mamo Dede (1919-1987)'nin Hakk'a yürümesinin ardından gelen evlatları dedelik hizmetini üstlenmemiştir (KK-5, Odak Grup Görüşme, 10 Ekim 2017; KK-1, Odak Grup Görüşme, 10 Ekim 2017; KK-3, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2017). Onun yerine kent merkezi ve çevre ilçelerden gelen dede ve zakirler cemleri yürütmektedir.

3 Elvan Çelebi'nin “Menakıbu'l-Kutsiyye fi Menasibi'l-Ünsiyye” adlı eserinde Hacı Ahmet Yesevi ve Tâcü'l-Arifin Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın Yesevilik ve Vefâlik tarikatına bağlı olarak Anadolu'ya gelen ilk dervişlerden olduğu kabul edilen ve “Dervişler Şeyhi” olarak adlandırılan Dede Garkın (Numan)'ın İhlanlılar ve Selçuklular döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi Malatya, Mardin, Urfa, Marş (Göksun, Elbistan) veya Dımışk (Şam bölgesi) civarında yaşamış olabileceği belirtilmektedir. Günümüzde Mardin/Derik sınırları içerisindeki Dedeköy'de Dede Garkın'a ait olduğuna inanılan bir yatır bulunmaktadır.

Musa Kâzım Süreğinde cem yürüten dedelerin ise Yalçın ve Yılmaz'ın Koreşanlılar (2017) adlı eserinde sunulmuş 16. yüzyıl'a tarihlenen Seyyid Kazım Ocağına dair şecereye isnad ile araştırma sırasındaki sözlü anlatımlarla ifade edilen Antep çevresindeki Akkoyunlu, Çepni, Evcı, Sarı Sığırlı, Bayındır Türkmen topluluklarında "Pir" (Dede); Alcı, Tecirli Türkmen, Dulkadir oymaklarında ise "Mürşit" hizmeti gördükleri anlaşılmaktadır.⁴ Ayrıca Musa Kâzımlı dedeler, 1821 yılında başlayan Padişah 2. Mahmut dönemindeki modernleşme hareketleri ile Antep Kalealtı civarında bulunan Bektaşî Ocağına ait vakfiyelere el konulmasından ardından Ocakzâde iki aile olarak Rumkale'de daha önce cem yürüttükleri Göçmez ve Köşeler köylerine yerleşmiştir (KK-2, Kişisel Görüşme, 25 Kasım 2017; KK-4, Kişisel Görüşme, 25 Kasım 2017; KK-6, Kişisel Görüşme, 30 Aralık 2017). Böylece Rumkale bölgesindeki taliplerine daha yakın olmuşlar ve nitekim Çepni köylerinde Musa Kazım Dedelerinin tâlipleri zamanla artmıştır (Korkmaz, 2016). Yörede bulunan on üç cem evinde her iki ocağın süreğine bağlı olarak cem yürütülmektedir. Cem yürüten dedelerin çeşitli şecereler, hüccet, icazet, berat ve silsile-i imâman belgeleri ile sabit olarak Dede Garkın ve Musa Kazım soyundan geldikleri talipler ve dedeler tarafından beyan edilmiştir. Mamo Dede'nin ardından Dede Garkın Süreğindeki cemi farklı ocaklı dedeler ve dikme dedeler yürüttüğü ve son zamanlarda Musa Kazım dedelerinin cemlere rehber veya dede olarak katıldığı da görülmektedir (KK-5, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018; KK-8, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017; KK-10, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017). Günümüzde Musa Kazım Dedeleri, Gaziantep'te bulunan Çepni mahallelerinin çoğunda cem yürütmekle birlikte Çepnilerin batıya göç eden boyları arasında akrabalık ve ocak talipliğine dayalı bağları olan İzmir (Bergama), Manisa, Balıkesir, Aydın ve Kars illerindeki bazı Çepni mahallelerine yılın belirli dönemlerinde giderek taliplerini görmekte ve cem yürütmektedir. Musa Kazım Dedelerinden Bektaş Piroğlu (Keskin) Nizip ilçesine bağlı Köşeler Mahallesinde, Mehmet Keskin Yavuzeli ilçesi Yukarıkayabaşı Mahallesinde ikamet etmektedir (KK-2, Kişisel Görüşme, 25 Kasım 2017; KK-4, Kişisel Görüşme, 30 Aralık 2017).

2. Rumkale Çepnilerinde Cem

"Toplanma, birlik olma, bir araya gelme anlamına gelen cem, Arapça kökenli bir sözcüktür. Alevi ve Bektaşî inancında ibadet için cem olma; bir araya gelme kavramından yola çıkılarak, bütünleşme anlamında kullanılmaktadır. Aleviliğin temel ibadet şekli "cem"dir. Cem ibadetinin yapıldığı mekâna cem evi ya da cemhâne denir" (Dedekargınoğlu, 2012: 121). Rumkale Çepnilerinde cem, yalnızca ibadetlerin gerçekleştiği törenler değil; kültürel kimliğin yeniden inşa edildiği, değerlerinin paylaşıldığı ve inanca dair bilgilerin aktarıldığı, ibadet şekillerinin öğretildiği çok yönlü bir irfan meclisidir. Modern yaşam öncesinde cem ritüeli, köyün en büyük veya geniş evinde bulunan bir mekânı cemevi şeklinde düzenleyerek yapılırdı. Cem'in yapıma zamanını köylülere on iki hizmetten biri olan "peyikler" haber verirdi. Bu haber ile daveti alan canlar musahibi ile buluşur ve ibadet için aileleri ile birlikte

4 Hizmetlere dair isnad edilen en erken 1 Ocak 1562'de Hz. Hüseyin dergahında; 28 Eylül 1582'de Şam Nakib'ül-Şrafi'nin tasdik ve şahadetleri ile yazılan şecere, belge: 18'de görülmüştür.

hazırlıklar yapar, belirtilen vakitte cem yapılacak evde hazır bulunurlardı. Bütün beden ve ruh kirlerinden arınmış olarak cem evine gelen musahipler, eşleri ile cem meydanında dedenin huzurunda dara durup niyaz ederlerdi. Günümüzdeki teknolojik imkanlar nedeniyle bu iletişim ve haberleşme Peyiklerin mobil telefonları aracılığıyla sağlanmaktadır (KK-5, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018).

Rumkale Alevileri, genellikle hasat dönemi sonu güz (sonbahar)'den ilkbahar mevsimi sonuna kadar olan zaman diliminde ve her Perşembeyi cumaya bağlayan gece vakitlerinde devirsel olarak cemevleri bulunan mahallelerde cem yürütmektedir. Uygulanan törenler, talibi olunan ocakların geleneksel süreğine uygun âdap ve erkân üzerine yürütülür. Bu manâda Göçmez (Milelis) Mahallesi ve akraba toplulukları içinde Musa Kazım Ocağı Süreği, Sarılar ve akraba mahalleleri arasında Dede Garkın Ocağı Süreği'ne uygun olarak cem yürütülmektedir (KK-3, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2017; KK-2, Kişisel Görüşme, 25 Ekim 2017; KK-5, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018).

Çepni talip topluluklarının temel inanç felsefesini oluşturan Hz. Muhammed'in Miraca çıkması ve Kırklar cemi hadisesindeki Kırklar meydanının canlandırıldığı cem ritüeli, Rumkale'deki anlayışıyla yaşatılmaktadır. Bununla birlikte cem, yörede halk mahkemesi olarak kabul edilmektedir. Cem, taliplerin herhangi bir sebeple işlediği suçlar, uygun olmayan ahlâk dışı davranışlar, önemli toplumsal olaylar vb. sorunların dede nezâretindeki talipler huzurunda suçluların dara çekildiği, görüldüğü, rızalık alındığı, küskünlerin barıştırıldığı sosyal ve toplumsal dengeleme mekanizması olarak görülmektedir. Dedelik kurumu ise talipler tarafından inanç lideri, halk mahkemesi hâkimi, sosyal organizasyonların tümünde baş danışman niteliğinde olan halkın manevi önderi olarak değerlendirilmektedir (KK-2, 25 Kasım 2017; KK-4, Kişisel Görüşme, 30 Aralık 2017; KK-8, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017; KK-9, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018). Çepni bölgesindeki Sarılar Köyü Dede Garkın Süreği'nde cem yürüten Mamo Dede döneminde (1950-1980 yılları arasında) Yavuzeli adliyesi arşivindeki dava dosyalarında Çepni Köyleri ile ilgili herhangi bir suç kaydı bulunmadığı ifade edilmektedir (KK-5, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018; KK-8, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017; KK-9, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018). Dedelik dışında Bağlama saziyla manevi eserleri zikreden zakir, cemin düzeninden sorumlu gözcü gibi cem ritüellerinde farklı görevleri olan on iki hizmet sahipleri de halk tarafından ayrıca saygı görmektedir (KK-1, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2017; KK-2, Odak Grup Görüşme, 02 Ocak 2018; KK-5, Kişisel Görüşme, 20 Kasım 2017; KK-8, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017).

Dede Garkın taliplerince cem'de hizmet gören Âşıklar için “uz” terimi de kullanılmaktadır. Uz, yörede âşık ya da zâkirlik hizmetinde usta, mâhir, hünerli olan kişi anlamına gelen bir sözcüktür.⁵ Ayrıca cem'de okunan “deyişler” yerine “nefes” teriminin tercih edildiği görülmektedir. Cem sırasında uz'lar tarafından okunan duazlar, nefesler (deyişler), miraciyeler, semahlar, gülbanglar Alevi ve Bektaşî inanç

5 Uz geleneği konulu çalışma sonraki sayıda yayımlanacaktır.

pratiklerinin önemli sözlü kaynakları kabul edilen Seyyid Nesimi (1369–1417), Şah Hatayi (1487–1524), Fuzûlî (1504–1556), Yemîni (15-16.yy.), Virâni (16.yy.), Pir Sultan Abdal (1510/14-1589/90), Kul Himmet (16.yy.) adlı ulu ozanlara aittir. Ancak bundan başka Seyrâni, Kaygusuz Abdal, Teslim Abdal, Sıdkı Baba, Yunus Emre, Dedemoğlu, Harâbî gibi daha nice ulu ozanın ve taliplerce benimsenen Hak âşıklarının nefes ve duvazlarının da cemlerde okunduğu belirtilmekte, ayrıca Alevilikte “yedi ulu ozan” söyleminin sınırlayıcı etkisi eleştirilerek yolu ve inanç değerlerini halka ve dünyaya anlatan bütün âşıkların “ulu ozan” oldukları ifade edilmektedir (KK-2, Odak Grup Görüşme, 25 Ekim 2017; KK-5, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018). Yöredeki inanç anlayışının kaynağını başta Kur’anı Kerim, Hz. Muhammed, Hz. Ali olmak üzere ehlibeyt sevgisinin konu edildiği menâkıplar ve bu menkıbelerin anlatıldığı kitaplar, broşürler, cönkler, velâyetnameler, ayrıca inanış biçimlerinin ve felsefesinin anlatıldığı yazılı kaynaklardan İmam Caferi Sadık (669-765)’in görüşleri çerçevesinde yazılmış metinler ve Şeyh Safiyüddin Erdebili (1252-1334)’ye atfedilen yazmaların toplandığı Buyruk adlı eserler gibi yazılı kaynakların Çepnilerce okunduğu görülmektedir (KK-1, 17 Ekim 2017; KK-2, Kişisel Görüşme, 25 Ekim 2017; KK-4, Kişisel Görüşme, 30 Aralık 2017; KK-5, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018).

2.1. Sarılar’da Cem Ritüeli

Sarılar Mahallesi Fırat Nehrine 4 km, Rumkale’ye 9 km Yavuzeli ilçesine 26 km, Gaziantep iline 66 km uzaklıktadır. Mahallede bir cemevi vardır. Çepni boyuna mensup olan Sarılar halkının Anadolu’ya nereden ve ne zaman geldiği ile ilgili kesin bir bilgi henüz bulunmamakla beraber Sarılar adı konusundaki sözlü tarih anlatılarına göre Çepni ve Kayı boyuna mensup topluluklarla beraber 13. yüzyılın ilk yıllarında (1204 -1207) başlayan büyük göç yolculuğu sırasında, Rumkale civarında yaşanan saldırılarda yaşamını yitiren göçün Bey’lerinden birinin defnedildiği yerden ayrılmak istemeyen hanımı Sarı Kadın’dan geldiği yukarıda belirtilmiştir. Çepni boyunun kalan üyeleri, Kayıların isteği üzerine onlarla birlikte Batı Anadolu’ya doğru göçü devam ettirerek güzergâhtaki çeşitli bölgelere yerleşmişlerdir. Dolayısıyla Rumkale bölgesindeki Alevi köyleri o dönemden günümüze Sarılar Köyünden ayrılan aileler tarafından kurulmuş Çepni köyleridir. Bölgedeki bu sözlü tarih anlatılarına, kaynak kişilerin beyanlarına, alandaki gözlemlere ve giriş kısmında değinilen yazılı kaynaklara göre Sarılar Köyünün 13. yüzyılın başlarında gerçekleştirilen göçler neticesinde kurulan yaklaşık sekiz asırdır bu bölgede varlığını sürdüren Anadolu’daki ilk Türkmen yerleşim merkezlerinden biri olduğu ihtiyatlı olmak kaydıyla ön görülebilmektedir.

Sarılar halkı, Dede Garkın Ocağı talibi olarak onun süreğinde düzenlenen “erkân” üzerinde cem ritüelini gerçekleştirmektedir. Dede Garkın (yörede Dede Karkın veya Kargın şeklinde telaffuzlar da mevcuttur) evladı Mamo Dede (1919-1987)’nin vefat etmesinin ardından kent merkezinde yaşayan evlatlarının çeşitli sebeplerle cem ritüellerinde Dedelik hizmetini yürütmediği belirtilmektedir (KK-3, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2017; KK-5, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018; KK-8, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017). O nedenle doğal dede olarak Dede Garkın Süreği’nde cem yürüten

son kişi Mamo Dede'dir.⁶ Mamo Dede'nin ardından evlatları cem yürütmese de onun süreğini Sarılar halkı aynı âdap ve erkân üzerinden devam ettirmeye çalışmaktadır. Günümüzde Sarılar, Hasanoğlu, Kızboğan, Kuzuyatağı Mahallerinde yürütülen cemler; genellikle taliplerin rızası alınarak yöredeki Musa Kazım Dedeleri, Çepni veya ocak talibi âşıklar ya da zâkirler aracılığıyla, o mümkün değil ise Besni, Araban gibi çevre ilçelerden veya kent merkezinden davet edilen farklı ocaklardan dedeler veya "dikme dedeler" tarafından yürütülmektedir (KK-3, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2017; KK-5, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018; KK-10, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017).

Sarılar Mahallesi cem evinde gerçekleştirilen cem ritüeli dikdörtgen biçimli oluşturulan erkân huzurunda gerçekleştirilir. Yürütülen bu cemlerin durduğu yeri daha iyi anlayabilmek için Hüseyin Dedekargınoğlu'nun *Dede Garkın Süreğinde Cem* (2012) adlı eserindeki bilgiler etrafında Sarılar'da yürütülen cem ritüelini karşılaştırmak mümkündür. Eserde Görgü, Kurban ve Abdal Musa cem törenleri anlatılarak süreğin uygulanışı ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Aynı süreğin aktarıldığı Cem törenleri ile Sarılar Mahallesi pratiklerini isim, uygulanış biçimi ve anlamları bakımından karşılaştırdığında kimi benzerlik ve farklılıklar görülmüştür. Sarılar mahallesinde yürütülen cemler kaynak kişiler tarafından şöyle beyan edilmiştir:

İrşad Cemi: Gençlerin ve çocukların eğitimi için yürütülen cemdir.

Birlik Cemi: Bütün taliplerin katılabildiği genellikle perşembe akşamları yürütülen cem'dir.

Koldan Kopma Cemi: Taliplerin işlediği herhangi bir suç için kurulan mahkeme niteliğindeki cem'dir.

Musahip Cemi: Musahip kardeşliği ve şahitliğini gerçekleştirme amaçlı yürütülen cemdir.

Lokma Cemi: Taliplerin paylaşımı ve nasipleşme amaçlı yürütülen cemdir.

Kurban Cemi: Taliplerden birinin adak veya kurban ibadetinin gerçekleştirilmesi için yapılan cemdir.

Görgü Cemi: Taliplerin nefsinin yoklaması, merak edilen konularda Dede'ye danışılması tavsiye ve hatırlatmaların alınması gibi ruh ve beden eğitimi için yapılan cemdir.

On İki Hizmetli Edep Erkân Cemi: Sadece musahibi olanlar ve ruh ve beden manevi kirlere tamamen arınmış taliplerin katılabildiği cemdir (KK-1, Odak Grup Görüşme, 10 Ekim 2017; KK-5, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017; KK-8, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017).

2.1.1. Sarılar Ceminde On İki Hizmet

Sarılar Mahallesi yürütülen cem ritüelinde on iki hizmet sahipleri ocak dedeleri tarafından seçilerek görevlendirilir. Hizmetler ana hatları ile şu şekilde açıklanmıştır:

⁶ Mamo dede hakkında hazırlanan çalışma sonraki sayıda yayımlanacaktır.

Dede, Pir: Cem erkânı ve ritüelini yönetir. İkrar alır, nasip verir, cem ritüeli dışında canlar veya talipler arasındaki her türlü sorunları çözer. Ayrıca cenaze, nikâh, musahiplik vb. yürütülen törenleri yönetir ve her konuda son sözü o söyler.

Rehber: Yol göstererek taliblere kılavuzluk eder, yolun kurallarını, adap, edep ve erkânı öğretir, mürşidin yardımcısı konumundadır. Musahiplik Cemi'nde musahiplerin ikrar vermesi için onları ceme taşıma görevini üstlenir.

Gözcü: Rehber'in yardımcısıdır. Cem'de ritüel kurallarına uyulması ve yürütülmesinden sorumludur. Cem'in âdap ve erkânına uymayanları uyarma görevi vardır. Yol düşkünlerinin ve suçluların cem ibadetine girmelerine izin vermez. Cem'in bekçisidir.

Çerağcı: Delilci de denir. Cemeindeki sembolik aydınlatma ritüelinden sorumludur. Çerağın temsiliyetine uygun bir biçimde uyandırılması ve cemin sonunda dindirilmesi pratiğini gerçekleştirir.

Uz, Âşık: Cem'lerde Bağlama sazını çalmasını iyi bilen ve sesi güzel olan kişidir. Deyiş, nefes, tevhid ve düvazlar, miraçlama, nevrüziye ve mersiyeleri bağlama eşliğinde seslendirir.

Farraş: Cemevlerinin mutlaka temiz olması gerekir. Bu temizlik işi ile görevli olan kişiye ferraş denir. Ayrıca ritüel sırasında cemevini ve meydanını manevi olarak temizleyip süpürgeci hizmetini gerçekleştirir.

Sakka: Cem'de mürşidin ve cem erenlerinin Kerbela şehitlerini temsilen su almasını sağlar. Musahiplik ceminde ve diğer cem ritüellerinde ikrar veren canlara su dağıtır.

Kurbancı: Kurban kesme, tığlama ve yemek işlerine bakar. Kesilen kurbanları lokmalara ayırır ve pişirmeden sonra eşit bir şekilde dağıtılmasına yardımcı olur.

Tezzekkar: Cem erkânında canların manevi abdest almasında hizmet eder. Ritüel sırasında elinde bir leğen ve ibrik, omuzunda bir havlu ile hizmet eder.

Peykçi (Davetçi): Peyk haber anlamındadır. Peykçi, cemin yapılacağını bütün canlara haber verir ve ceme katılmaları için onları haberdâr eder.

İznikçi (Meydancı): Cemevine gelen canların ayakkabılarına sahip çıkar ve yerleştirir. Cem meydanını hazırlar. Ayrıca süpürgeciye yardımcılık eder.

Bekçi (Kapıcı): Cemevine gelen canları karşılar. Cem'in yapılışı esnasında taliplerin adap ve erkân içinde oturmalarını sağlar. Gözcünün yardımcısıdır (KK-5, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017; KK-8, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017).

Lokmacı: Kurbancı tarafından tığlanarak eşit şekilde hazırlanıp pişirilmiş lokmaları cem mühürlenmeden dede'nin huzurunda sembolik olarak niyazlatır ve simgesel lokma sunusunun (tepsi) delil'e yakın olacak şekilde cemin sonuna kadar

bekletilmesini sağlar. Cem'in sonunda kurban sahibinin rızalığı ve dedenin dualayıp destur vermesiyle birlikte ceme katılan herkesin eşit şekilde lokmaları yemesini sağlar ve ardından herkesten rızalık alınır. Katılım sağlanan cemlerde erkeklerin yanı sıra kadınların da bu hizmeti yürüttüğü, ayrıca nakiplerinde bu hizmete eşlik ettiği gözlenmiştir.

2.1.2. Dede Garkın Süreğinde On İki Hizmet ve Sarılar Karşılaştırılması

Dedekargınoğlu'nun *Dede Garkın Süreğinde Cem* (2012) adlı eseri ve Sarılar cemindeki on iki hizmet karşılaştırdığımızda şu şekilde bir durum ortaya çıkmaktadır:

Dede, Pir: *Dede Garkın Süreğinde Cem* adlı eserde dede (pir), mürşit olarak ehlibeyt soyundan soy sürdüğü ve cem ritüelinde hizmet edecek kişileri bizzat seçtiği için on iki hizmetin dışında görülerek açıklanmıştır. Sarılarda dede (mürşit), on iki hizmetten biri olarak görülmektedir. Bunun dışında hizmetin adı, uygulama şekli ve anlamları kaynakla aynıdır.

Gözcü: Hizmetin Piri İmam Musa Kazım'dır. Dedenin yardımcısıdır, elinde 2-2,5 m asa vardır, cemin sessiz ve düzenli yürütülmesi, cemde yapılan hizmetlerin sıralı ve düzenli bir biçimde uygulanmasından sorumludur. Canların isteklerini dedeye iletir. Cem erkânına uygun davranmayanların dara çekilmesi ve cezalandırılmasını sağlar (Dedekargınoğlu, 2012: 133). Sarılar ile karşılaştırdığımızda hizmetin ismi ve uygulama şekli aynıdır. Fakat Dedekargınoğlu'nun "hizmetin Piri İmam Musa Kazım'dır" şeklindeki tanımlamasına yörede rastlanılmamıştır.

Delilci: Çerağcı'da denir. Hizmetin Piri Cabir Ensari'dir. Dede gelip postuna oturunca delil uyarılarak cem başlamış olur. Cem'in bitişi ile delilin yanması durdurulur, yani dindirilir. Delil'in yanmasını sağlamak için kullanılan yağ; tereyağı, kurbanın iç yağı veya zeytinyağı'dır (Dedekargınoğlu, 2012: 133). Sarılarda hizmetin ismi, uygulama şekli ve kullanılan kavramlar aynıdır. Delil'in uyarılmasında kullanılan yağ sadece zeytinyağı'dır.

Ferraş: Süpürgeci veya carcı da denir. Hizmetin Piri Seyyidi Ferraş'tır. Ferraş cemde temsili olarak dökülen günahları süpürür ve meydanı temizler. Manevi iç temizliğin sembolüdür (Dedekargınoğlu, 2012: 134). Sarılarda isim olarak "carcı" terimi kullanılmamaktadır. Ferraş ismi yöresel dil telaffuzuyla "ferraş" olarak kullanılır. Uygulama şekli ve anlamları aynıdır.

Zakir (Âşık): Hizmetin piri İmam Cafer-i Sadık ve Hak Âşıklarıdır. Allah'ın, on iki imamların, velilerin, gerçek erlerin ismini saz ile zikreder. Cem'de düvaz imam, mersiye, semah ve tevhidleri sazı ile çalıp cemin büyük bölümünde hizmet görür (Dedekargınoğlu, 2012: 134). Sarılarda hizmetin ismi Uz, Âşık ve son zamanlarda Zakir olarak telaffuz edilmektedir. Anlamı ve uygulama şekli ile ilgili bir farklılık yoktur.

Kurbancı: Hizmetin piri Mahmut el Ensari'dir. Kurbanların meydana tekbirlendikten sonra kesilmesi, yüzülmesi, etlerin parçalanıp lokma için hazır hale getirilmesi hizmetini görür ve lokmaların pişirilmesinde Lokmacı'ya yardımcı olur (Dedekargınoğlu, 2012: 134). Sarılar'da hizmetin ismi ve uygulama şekli ile ilgili bir farklılık yoktur.

Saka: Sâki, dolucu. Hizmetin piri İmam Hüseyin'dir. Kerbela vakasında zulme uğrayıp bir damla bile su içmeden şehit olanları anmak için, Saka'cı elinde su taşı ile meydana gelir. Dede suyu dualar, Kerbela şehitleri için bir yudum su içilir. Yezide lanet okunur (Dedekargınoğlu, 2012: 134). Sarılarda hizmetin uygulaması ve anlamı aynıdır. Yöresel ağızla hizmet için "sakka" kelimesi kullanılır.

Tezekkar: Hizmetin piri Selman-ı Pak'tır. Biri erkek birisi kadın olmak üzere iki can tarafından tarikat abdesti için el suyunu halkada oturan canların eline dökerek sembolik anlamda abdest aldırır. Ruhsal olarak temizlenmeyi temsil eder (Dedekargınoğlu, 2012: 134-135). Sarılarda hizmetin uygulaması ve anlamı aynıdır. Yöresel ağızla isim olarak "tezzekkâr" kelimesi kullanılır.

Peyik: Hizmetin piri Cebrail Aleyhisselam'dır. Ulak görevini yapar. Cem davetini katılmak isteyenlere bildirir. Dedenin emri ile gereken yerlere gerekli bilgileri ulaştırır (Dedekargınoğlu, 2012: 136). Sarılarda hizmetin uygulama şekli aynıdır. Yöresel kullanımda isim olarak "peyikçi" veya "davetçi" terimi kullanılır.

Semahçı: Pervane de denir. Hizmetin pirleri, Ebuzer Gaffari ve Hz. Fatima'dır. "Cem birleme" sırasında "Kırklar Semahı" yaparlar. Bunun dışında yörelere göre muhtelif istek semahları yaparlar. Semah dönenlerin üzerindeki elbiseler özel günlerde giydikleri temiz ve bakımlı elbiselerdir. Folklor kıyafeti olmamalıdır. Ayaklar genelde çıplak, bacıların başları geleneksel örtü ile örtülüdür (...) Kurallarda biçime değil öze önem verilir (Dedekargınoğlu, 2012: 136-137). Sarılarda semahçı hizmeti yoktur. "Cem birleme" yerine, "cem mühürleme" terimi kullanılır. Semah sırasında katılım anlamında kişisel bir ayırım yoktur, isteyen bütün canlar semaha durabilir. Âşıklar genellikle geleneksel olarak Gaziantep ve çevre illerin semahlarını çalar ve okurlar. Herhangi bir sınırlama yoktur. Elbiseler ve kurallarda şekil değil öze önem verme ilkesel olarak aynıdır.

Lokmacı: Sofracı da denir. Hizmetin pirleri Kamber Ali Sultan ve Hz. Fatima'dır. Kesilen kurbanların etlerinin pişirilerek lokma olmasını sağlar. Sofra açar ve lokmaların pay ederek dağıtılmasını ve yenmesini sağlar (Dedekargınoğlu, 2012: 137). Sarılarda hizmetin adı uygulaması ve anlamı aynıdır. Ancak "Sofracı" yerine "Lokmacı" terimi kullanılır.

Kapıcı: Bekçi de denir. Hizmetin piri İmam Hasan'dır. Cem ritüelinin güvenlik görevlisidir. Cem'e girme hakkı olmayan suçlular, yol düşkünleri, yoldan geçenler vb. kişileri ceme almaz. Cemin huzur içerisinde gerçekleştirilmesi için önlemler alır (Dedekargınoğlu, 2012: 137). Sarılarda hizmetin adı, uygulama şekli ve anlamı aynıdır.

İznikçi: Hizmetin Piri Hüzeymetül Ensari'dir. Cemevinin temizliğinden sorumludur. Cem için cem evini en uygun şekilde düzenler, canların ayakta durmasını düzenli bir şekilde yerleştirerek kaybolmasını ve karışmasını önler (Dedekargınoğlu, 2012: 138). Sarılarda hizmetin adına "Meydancı" da denir, uygulama şekli ve anlamı aynıdır. Hizmetin Piri hakkında bir tanımlama yapılmamıştır (KK-5, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017; KK-8, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017).

2.1.3. Sarılar'da Cem'in Akışı

Sarılar Dede Garkın ocağı süreğinde gerçekleştirilen cemin akışı zakir Derviş Çakmak ve Meyti Kocaakça tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: — Evvela adap ve erkâna uygun olarak kurban ritüeli gerçekleştirilir. Öncelikle ceme girecek canlar niyetlerinden ve özünden benliklerini dışarıda bırakır. Gönlündeki gümanlardan arınmış abdestli bir şekilde manevi olarak temizlenmiş bir öz ile erkâna girerler. Daha sonra her birey kurulacak erkân için kendisine bir musahip kardeş kabullenmiş olarak birlikte cem evine gelmiştir. Dede veya Baba posta niyaz eder ve oturur. Cem erenleri dedeye, rehber ve diğer canlara, Meydan-ı Ali'ye niyaz ederler ve yerlerine otururlar. Dede ceme başlamadan önce taliplerine herkes birbirinden razı mıdır? diye üç kez sorar. Bu soruya talipler hep beraber "Allah eyvallah" diye cevaplar. Dede, "Edep erkân / sükütu lisan / mümine nişan" ister. Herkesin düzgün oturup konuşmaması ve niyazlaşması sağlanır. Artık cem mühürlenmiştir. Farraş üç defa süpürge çalar, tercümanını okur ve dededen niyazını alır (Farraş bu işlemi cem'in her aşamasında tekrarlar). Çerağcı tövbe duasını ve Nur Sûresi'nin 35. âyetini okur ve çerağ uyandırılır. "Çerağımız yansın yakılsın Hak aşkına, Çerağımız yansın yakılsın Hak Muhammed aşkına, Çerağımız yansın yakılsın Hakk'ı Ali aşkına" der. Dede duasını ve niyazını okur (hayırlısını verir). Bu pratik her hizmet gören için gerçekleştirilir. Selman (sakka) tarikat abdesti aldırır. Tercümanını okur, niyazını / duasını alır.

Dede, cemin niçin yapıldığını, toplanma amaçlarını açıklar, kuralları hatırlatır, dargın-küskün varsa ortaya çıkmalarını ister ve herkesten razılık alır. Eğer ki topluluk o kişilere rızalık vermez ise onlar erkâna alınmaz veya bir ceza uygulanır ve o huzurdaki düşkünler ancak o şekilde yine topluluğun ve hakkın rızasını almak şartıyla erkâna kabul edilir. Dede tarikat namazını (halka namazı) kıldırır, akşam niyazını ve duasını okur. Meydancı postu dedenin önüne serer, duasını okur. Hizmet sahipleri (görgüye çıkacaklar, yol kurbanı olanlar, ikrar verecekler, musahip olacaklar vb.) postun üzerinde dara dururlar. Dede cem erenlerinden rızalık alır. Bir de kendilerini kendilerinden sorar. Dede hizmet sahiplerini Pençe-i Al-i Aba'dan (bazı yerlerde Târık veya Erkândan) geçirir, duasını okur. Meydancı postu toplar, dededen duasını alır. Âşıklar nefes söylerler. Âşıklar nefeslerden sonra dara dururlar, tercümanların söyleyip dededen hayırlısını alırlar. Ardından hizmet sahiplerinden dileyenler ve diğer canlar semaha çıkar. Miraçlama okunur. Dede Kırklar Semahı'nı döner. Sonra seyrana çıkılır (ara verilir.) Sakka suyu dağıtılır. Sakka suyu Kербela şehitleri için dağıtılır. Sakka suyunu dağıtanlar dara dururlar, tercümanlarını okuyup, dededen dualarını alırlar.

Lokmacı, sofraları serer, lokma dağıtır, lokmalar yendikten sonra sofralar toplanır, lokmacılar dualarını alırlar. Çerağcı yine yanan delilin başına gelerek duasını eder ve Çerağı söndürerek dindirir. Dede cemi mühürler (kapatır). En son dede tarafından “oturan-duran gülbangı”nın okumasıyla cem sona erer. Cem erenleri dede ve diğer taliplerle görüşür sohbet eder gündemle ilgili konuşmalar yapar. Taliplerin özel sorularını cevaplar. Talipleriyle görüştükten sonra canlar cem evinden ayrılır (KK-5, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017; KK-8, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017).

2.1.4. Dede Garkın Süreğinde Cem Akışı ile Sarılar Karşılaştırılması

Önce cemaat ve on iki hizmet sahipleri araç gereçlerini hazırlanmış bir biçimde yerlerini alırlar. Gözcü cem evine gelenleri oturma usulüne uygun olarak yerleştirir. Kapıcılar post dedesini bulunduğu evden (köyden) alıp cem evine getirirler. Dede cem evine girerken “Allah, Muhammed, Ya Ali” diyerek giriş kapısında niyaz eder. Gözcü, dedenin geldiğini canlara bildirir. Canlar saygı göstererek dara (Mansur Darına) dururlar. Cem’de üç yerde hep birlikte ayağa kalkılır: 1-Post dedesinin kırklar meydanına gelişinde 2- Cem birlenirken miraçlama okunduğu sırada “Muhammed ayağa kalktı, ümmetini diledi” mısrası söylendiğinde 3-Görgü cemlerinde erkânın cem’e getirilmesi sırasında (Dedekargınoğlu, 2012: 141-142).

‘Gözcü, dede’nin sağ tarafında durarak meydanın ortasına kadar gelip dara durur. Halife postunda oturan dede’den dua alır. “Post dedesi” duadan sonra secdeye varır. Niyaz edip iki dizi üzerinde oturur (Nesimi Darı), halife postu dedesi, post dedesine niyaz eder. Dede önce pir postu’na oturacak dede için cemaatten razılık ister. Razılık verilirse dede post dedesine gülbang okur. Bunun üzerine dede meydana secde eder. Ayağa kalkıp pir postu’na gelir. Bu aşamaların başlangıcında mutlaka “Allah, Muhammed, Ya Ali” diyerek ritüeli başlatır. Postun üç köşesine niyaz eder. İki dizi üzerinde posta oturup “Edep erkân getire, herkes yerine otura” deyince canlar yerlerine oturur. Zakir on iki hizmet deyişini okuyunca hizmet sahipleri teker teker meydana sıralanıp yarım ay şeklinde yönleri delil’e doğru olacak şekilde erkekler Mansur Darı, kadınlar Fatima Darına dururlar. Erkekler önce Bacılar arka sırada yer alır. Hizmet sahipleri niyaz ederler. Hz. Muhammed’e saygı ve bağlılıklarını gösteren bellerinde “kemerbest” bağlanmış biçimde dede’ye gülbang okur ve secdeye varırlar. Ardından olduğu yere otururlar. Dede, “tecella duası” verir. Hizmet sahipleri meydana niyaz ettikten sonra dizleri üzerinde sürünerek dede’lere niyaz edip sonra hizmetlerinin başına giderler. Dede, cem’i başlatma gülbangını okur. Dede, canların arasında küskün, şikâyetçi, suçlu vb. sosyal sorunları olanlar var ise meydana problemleri çözülür, barıştırılır. Barışmayanlar ya da cem’e katılması uygun olmayan canlar usûlünce cemevinin dışına çıkarılır’ (Dedekargınoğlu, 2012: 142-150).

Razılık verildikten sonra dede cemi birleme duası verir ve çerağcı’yı delil’i uyandırması için meydana davet eder. Delilci dara durur ve niyaz eder. Dede, Delilciye hizmet duasını okur. Çerağcı meydana niyaz eder. Delil’i yerine koyarak yakmaya

başlar. çerağ yanarken diz üstünde oturur ve kendisi ya da zakir düvazımamı okuyarak cem erlerini salavat vermeye çağırır. Dede bir veya iki düvaz okuyarak devam eder. Ardından süpürgeci meydana gelip dara durur ve tercemanını okur. Niyazını ederek üç defa süpürge çalıp dua verir. Ardından tezekkar hizmeti başlar. Bir tür tarikat abdestidir. İki can hizmeti yerine getirir. Biri elinde leğen diğeri ibrik, bacının omzunda havlu meydana gelip karşılıklı edep erkân ile dize gelerek otururlar. Önce meydanda yanan Çerağın dibine üç damla su damlattıktan sonra niyaz ederler. Sonra oturdukları yerde önce tezekkar can, bacının eline su döker ve havlu ile kurular, sonra bacı, kardeşin eline su dökerek kurular. Kardeş önde bacı arkada dedelerin bulunduğu halkaya giderek önce dededen başlayarak tezekkar su döker “bacı” havlu ile kurular ritüel bitince gözcü ile dara durularak tezekkar tercemanı okur. Sonra Süpürgeci (Ferraş) üçüncü kez hizmetini yapar ve dua verir (Dedekarginoğlu, 2012: 151-205).

‘Ardından zâkir tarafından miraçlama ve tevhid okunur. Sonrasında hizmet sahipleri meydana gelip semaha dururlar. Semah sonunda semahçılar duaya durur ve dede semahçılara dua verir. Semahçılar “secde niyazi” yapıp dizüstü otururlar. Semah’ın dört bölümü vardır: bunlar ağırlama, yürütme, yeldirme (Pervane) ve duaya durmadır. Genellikle yeldirme bölümünün sonunda zakirin “eğlen dur”, “sallan dur” vb. bitiriş belirten sözlerinden (komutlar) sonra semahçılarla kısa sürede yavaşlayarak (ağırlama) ritüeli durdurur. Duadan sonra semah ritüeli bitirilir. Semahlar halka ya da katar şeklinde yapılırken kesinlikle dede’ye sırt dönülmez, dede’ye ve post makamına yöneldiğinde çark edilerek hafifçe eğilir ve niyazlayarak selam verilir’ (Dedekarginoğlu, 2012: 225-233).

‘Zakir tarafından okunan Semah’tan sonra sakka suyu hizmeti gerçekleştirilir. ‘Sakka, su dolu bir kab ve birkaç bardakla gelip ayakları mühürlü dara durup tercemanını okur. Sakka suyu dualadıktan sonra delile bir damla su döker. Sonra su isteyenlerin hepsine su verilir. Kalan su varsa saflarda bulunan kişilere serpilerek sebil edilerek tercemanı okunur. Sakka, dede’nin önünde dara durur ve dede dua verir. Sakka elindeki sürahiden bir bardağa birer yudumluk su koyarak dede ile beraber üç kişiye su verir. Su verirken dua eder. Sonra meydanın çevresini dönerek elindeki sudan az miktarda olmak üzere cemde oturan canların üzerine serper ve tercemanını okur. Ardından meydanda dar’a durur. Dede, sakkacıya dua verir. Sonra zakir mersiyeler okur’ (Dedekarginoğlu, 2012: 241-246).

‘Cemevinde kurban tekbirleme (dualama) için meydana naylon veya genişçe bez serilmiş halde dedenin ve çerağın önüne getirilmiş kurbanlar, kurban sahiplerinin kurbanın sol tarafında sağ eliyle kurbanın sağ ayağını çerağa veya dedeye doğru kaldırılmış halde kurbanı ve lokmacı eşliğinde kurban dede tarafından dualanır. Dede gülbang ve düvazlarını bitirince kurban sahipleri kurbanlarını meydana bırakır. Zakirler düaz söylemeye devam ederken kurbanların kesilmesi için nişan beklenir. Yani geviş getirme, silkinme, meleme vb. eğer deyiş ve düvazlar bitinceye kadar nişan vermezse bir nişan verinceye kadar devam edilir. Nişan verilince zakir duazı bitirir.

Zakir Bağlamanın üzerine hafifçe eğilerek “hü erenler” der. Dede, zakir’e dua verir. Kurban kesim yerine götürülür. Cem birlemeden önce kesilen kurbanların sakatata pişirilerek hazırlanan lokmalar eşik-beşik yoklama arası verildiğinde nakip tarafından getirilerek dara durulup dededen duası alınır. Cem’deki herkese eşit dağıtılır. Dağıtım bitince kurban sahibinden rızalık istenir. Rızalık verilirse dede destur verir ve herkes lokmasını yiyebilir’ (Dedekargınoğlu, 2012: 164-198).

‘Cem’de lokmacı pişirdiği lokmalar bir tepsi içerisinde yanında bir bacı ile meydana gelir. Gözcü, kurbanı ve lokmacıyı sağ tarafına alarak meydana gelir ve duaya dururlar. Dede, Lokmacı’ya dua verir. Lokmacı tepsiye niyaz eder ve tüm lokmaları eşit olarak dağıtmaya başlar. Dağıtım işi bitince lokmacı canlardan rızalık ister. Dede destur verir ve canlar lokmaları soğutmadan yerler. Cem ritüelinin sonunda “oturan-duran duası” ve gülbang dede tarafından verilir. Dede on iki hizmet sahiplerine “gözcü” başta olmak üzere dualarını verir. Delilci çerağı meydanın ortasına getirir. Hizmet sahipleri dedenin geri tarafında sıra olarak ayakta beklerler. Dede, “delil sır duası” okur ve çerağı “sır eder”, dindirir (söndürür). Cem’de bulunanlar meydana niyaz ettikten sonra herkes çekilip evlerine giderler’ (Dedekargınoğlu, 2012: 249-253).

Sarılar’da yürütülen cem ritüelleri ile kaynaktaki Dede Garkın sürecine göre “yol bir, sürek binbir” ilkesi içerisinde kimi yöresel uygulama ve isim farklılıkları sunmaktadır. Onun dışında yörede kullanılan çerağ tipine kadar hemen hemen akış aynıdır. “Cem birleme” terimi, Sarılarda “cem mühürleme” biçiminde kullanılır. Okunan dua ve niyazlarda farklılıklar doğal olarak vardır. Okunan semahlar Gaziantep ve çevre illerden derlenen semahlardır. Semahta dans figürü olarak turna kuşunun hareketleri ve halay figürlerine benzeyen kalıp hareketler ön plandadır. Semaçlı hizmeti Sarılar’da yoktur. Semahta durabilen, kabiliyeti olan, o an için zakir’in performansına ve cem’deki ruhsal coşkuya kendini hazır hissedenden bütün canlar eğer isterse dedeye niyaz edip semaha durabilir. Okunan semah veya duaz-ı imam sayısı Dede ve zakire bağlıdır. Sakka suyu hizmetinde bardak yerine büyükçe bir tas kullanılmaktadır. Bir cem ritüelinde post dedesi dışında, dede veya zakir sayısının sınırı yoktur (KK-5, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017; KK-8, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017).

Toplumsal cinsiyet bakımından bütün Alevilerde olduğu gibi Sarılar’da yürütülen cem ritüellerinde kadın erkek ayrımı yoktur. Kadın ya da erkek zakirler de cem ritüellerinde hizmet edebilmektedir. Günümüzde uygulanan ritüellere kadın zakirler de hazır bulunmaktadır. Genellikle kadın zakirler cem ritüellerinin semah, deyiş ve nefes okunan bölümlerinde hizmet yürütmektedir. Musahibi olmayan hizmet sahipleri veya talipler birlik cemi dışındaki musahiplik gerektiren cem ritüellerine katılamazlar. Ayrıca suçlu veya düşkün durumda ya da benzeri nedenlerle ceme katılmaları uygun olmayan canlar, gözcü ve kapıcı tarafından usulüne uygun bir biçimde o gün ki cem meydanından alınarak cem evinin dışına götürülür (KK-5, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017; KK-7, Kişisel Görüşme, 18 Ocak 2018; KK-8, Odak Grup Görüşme,

26 Aralık 2017). Bu bakımdan cemin yürütülmesi, erkân düzeninin sağlanması ve ritüel akışının sürdürülebilmesi için gözcü hizmeti, zakirle birlikte oldukça önem arz etmektedir (KK-4, Odak Grup Görüşme, 30 Aralık 2017; KK-5, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017; KK-6, Odak Grup Görüşme, 30 Aralık 2017).

3. Göçmez Mahaltesinde Cem

Göçmez (Milelis) Mahallesi Gaziantep kent merkezine 54, Yavuzeli ilçesine 17 km Runkale'ye yaklaşık 15 km uzaklıktadır. Göçmez Mahaltesinde bir tane cemevi bulunmaktadır. Alevilik inanç anlayışıyla Musa Kâzım Ocağının talibi olan Göçmez Çepnileri Anadolu'daki bütün Alevi ocaklarına teori ve pratikler açısından kaynak teşkil eden "Erdebil Sofyan Süreği"ne göre düzenlenmiş erkân üzerinde cem ritüelini yürütmektedir. Temel inanç felsefesini Miraç mucizesindeki Kırklar cemi sözlü anlatısından alarak Musa Kazım Ocağı Süreği ile düzenlenmiş halka (yarım daire) biçiminde oluşturulan cem erkânı içerisinde okunan yöreye has duazlar, miraciyeler, deyişler, nefesler, semahlar ve gülbanglar'dan oluşmaktadır. İnanç uygulamalarında yazılı kaynak olarak Kur'an-ı Kerim ve Buyruk kitapları, dua ya da niyazlar için basılmış çeşitli broşürler ve el kitapları kullanılmaktadır (KK-7, Kişisel Görüşme, 18 Ocak 2018). Göçmez (Milelis) ile birlikte Musa Kâzım Ocağı Süreği'nde cem yürütülen mahalleler Yeniköy, Halilbaş, Dereköy, Köseler, Aşağıkayabaşı, Yukarıkayabaşı'dır. Yörede gerçekleştirilen cem ritüellerinin isimleri ve pratikleştirilen on iki hizmet şu şekilde beyan edilmiştir:

İkrar verme Cemi: Yol'a girecek olan canlar için yapılan törendir. Musahipliği esas alan Alevilerde musahip olacak iki aileden (iki er-iki bacı) ikrarın alınması şeklindedir.

Görgü (Baş Okutma) Cemi: Görgü kurbanı, "Terceman Kurbanı" da denir. Her talibin yılda bir kez görgüden (sitemden) geçerek ikrarını tazelemesi gerekir. Böylece talibin hatalarını ortaya koyması, incittiği ve gücendirdiği canların gönlünü alması, birlik ve dirliğin sağlanması gerçekleşmiş olur.

Musahiplik Cemi: Cem'de on iki hizmet yürütülür. Usulünce koç kurban edilir. İki aile musahip (yol kardeşi) olarak ikrar vermiş olurlar.

Dar'dan İndirme Cemi: Cem erenlerinden biri Hakk'a yürür ise bir süre sonra yakınları tarafından onun adına helallik alınması için uygulanan ritüeldir. Borcu varsa bunlar ödenir veya halledilir. Meydan açılınca hakka yürüyen insan adına onun velisi, yakınları veya vârisleri dar-ı mansur'a dikilirler.

Abdal Musa (Birlik) Cemi: Abdal Musa Kurbanı da denen bu cem toplumu birleştirme ve kaynaştırma amacıyla yürütülür. Ayrıca gençler yol-erkân öğrenirler, imanlar tazelenir. Diğer cemlerde olduğu gibi on iki hizmet yürütülür. Abdal Musa'nın adı zikredilerek Hakk'a niyaz edilir.

Nevruz Cemi: Eskiden Nevruz günü olan 21 Mart akşamında gerçekleştirilen cem törenidir. Nevruz Alevilerce Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edilir (KK-2, Odak Grup Görüşme, 25 Kasım 2017; KK-7, Kişisel Görüşme, 18 Ocak 2018).

'Göçmez ve akraba topluluklarının gerçekleştirdiği törenler genellikle görgü ve birlik cemi ritüelleridir. Diğer cem törenlerine girmenin temel şartı olan musahiplik, modern dönemde giderek azaldığı için musahibi olan veya rızalık alabilecek taliplerin ceme katılmaları şimdilerde çok sınırlı kalmıştır. Görgü ve birlik cemine giren talipler eline, diline, beline hâkim olabilen, musahibi olmayan; yöredeki tabiri ile "karapaça" olmayan kişilerdir' (Korkmaz, 2016). Bu manada karapaça, musahibi olan talipler için kullanılan terimdir. Görgü cemlerinde rızalık esastır. Rızalık alamayan talipler ceme giremezler. Birlik cemine bütün talipler katılabilir. Burada amaç toplumun ve gençlerin cem ritüelinin amacını ve işlevini öğrenmelerini sağlamaktır (KK-2, Odak Grup Görüşme, 25 Kasım 2017; KK-7, Kişisel Görüşme, 18 Ocak 2018).

3.1. Göçmez'de On İki Hizmet

Göçmez'de yürütülen cem ritüellerinde uygulanan on iki hizmet şu şekilde beyan edilmiştir:

Mürşit, Pir, Dede: Dede'ye "Sercem" de denir. Cem erkânı başkanlığını yapar, Cem törenini yönetir, cem dışında kalan zamanlarda taliplerin sorunlarını çözer. Halkı aydınlatır, eğitir ve yönlendirir. İkrar alır, nasip verir. Cenaze, musahiplik, nikâh, sünnet gibi törenleri yönetir. Yeni doğan çocuklara ad verir. Günlük yaşamdaki sosyal organizasyonları yöneten manevi bir liderdir.

Rehber: Yol'a girmek isteyen canları hazırlar, onlara yol gösterir. Mürşid'in en yakın yardımcısıdır.

Gözcü: Rehberin yardımcısıdır. Cem ritüelinin sessiz ve sakinlik içinde geçmesini sağlar. Cem töreninin bekçisidir.

Çerağcı (Delilci): Cemevinde bulunan aydınlatma araçlarını ve Çerağı uyandırır veya dindirir. Mumları (çerağları) hazırlar.

Âşık (Zakir) : Cem ritüelinde tevhid, duaz-ı imam, mersiye, miraciye, semah çalar / söyler.

Süpürgeci (Farraş): Cemevinin sürekli temizliği ile cem ritüelindeki manevi temizlik hizmetini gerçekleştirir.

Meydancı: Cemevindeki "semahserleri" kaldırır. Postları yerine dizer. Cem meydanını düzenler.

Niyazcı: Kurbanları tekbirler ve keser. Hazırlanan lokmaları alır ve eşit bir şekilde dağılımını sağlar.

İbrıkçı: Cem ritüeli sırasında mürşidin ve cem erenlerinin manevi tarikat abdesti almalarını sağlar.

Kapıcı: Cem ritüeline gelen canların evlerini gözetler. Kapıda gelen canları karşılar. Yabancı kişileri cem törenine almaz.

Peyikçi: Cem töreni olacağını tüm canlara duyurur. Cem ritüeline talipleri davet eder.

Sakkacı: Cemevindeki tören sırasında su, sakka suyu saçımı / dağılımını sağlar (KK-2, Odak Grup Görüşme, 25 Kasım 2017; KK-7, Kişisel Görüşme, 18 Ocak 2018).

3.2. Göçmez'de Cem'in Akışı

Çepniler arasında Buyruk olarak bilinen yazılı kaynaklar hemen bütün cemevlerinde bulunmaktadır. İmam Caferi Sadık (669-795) ve Şeyh Safiyüddin Erdebili (1252-1334)'ye atfedilen bu yazma eserler Osmanlı Türkçesiyle yazılmış ve Alevi / Kızılbaş dedelerince yüzyıllarca "sır" olarak saklanıp, yine dede'ler tarafından inancın sürdürülmesinin başlıca kaynağı olarak sözlü biçimde cemlerde icra edilmiştir (Özdemir, 2016). Şeyh Safi buyruklarında cem, taliplerin bir araya gelerek meydan içerisinde evliya / erenler erkânının icra edilmesi olarak tanımlanmıştır (Kaplan, 2010). Cem meydanındaki ritüellerin Anadolu Aleviliğindeki yaygın uygulamalarından Erdebil Süreği, geleneksel pratikleri ve hizmet örgüsü ile cem törenlerinin temel unsuru olduğu bilinmektedir. Ancak Göçmez Mahallesi Çepni dedelerinden Hüseyin Keskin "yol bir, süre bin bir" özdeyişi ile süreklilerin yöreden yöreye farklılık arz edebileceğini, asıl kaynağı Erdebil süreği olan cem ritüellerinin akışı sırasında bazen değişiklikler olabileceğini, bunların dedeler, on iki hizmet sahipleri ve talipler tarafından rızalık alma yolu ile uzun zaman dilimleri içerisindeki yorumlar ve yöreye bağlı uygulamalarla oluştuğunu ifade etmektedir (KK-6, Kişisel Görüşme, 30 Aralık 2017). Göçmez'de cemin akışı öz bakımından bu çerçeveye bağlı kalarak Mehmet Keskin (Mamey) Dede tarafından şöyle beyan edilmiştir:

Musa Kâzım Ocağının talipleri ile yürütülen cem'de önce dede niyaz ederek postuna geçer. Postunda niyaz eder ve kendini hazırdaki canlara tanıtır tekrar dua okur. Cem'den cemiyyetten rızalık ister. Burada bu cemi ben yöneteceğim rızalığınız var mı? Rızalık verilirse dede posta geçer dua eder. Sohbetten sonra on iki hizmet sahipleri çağırılır. Zaten hizmet sahipleri önceden belirlemiştir. Biz de hizmet evlatları soydan gelir bazılarının bu hizmet için şecereleri de vardır. Bütün hizmet sahipleri oturduğu yerden ayağa kalkar dara durur. Oldukları yerde meydana gelmeden dede hepsine dua verir. Duadan sonra herkes hizmetini alır. Sonra delil hizmeti ile delilci tarafından delil uyandırılır.

Çerağımızın (delil) özelliği kuruluş temelinde yapılan çerağ'dır. Eskiden mum ve lamba olmadığı için yörede bu çerağ kullanılmıştır. Öyle güzeldir ki hem güzel aydınlatır hem de cem bitimine kadar sönmez. Yakıtı yörenin en iyi zeytinyağıdır, fitili tuzla beslenmiştir, zeytinyağını yukarı kendi çeker, orijinaldir, çok eski tarihten kalmıştır. Çerağ uyarıldıktan sonra dualanır. Kesilen kurbanların iç lokması denen

böbrek, yürek vb. sakatatları yenecek şekilde lokma haline getirirler ve onun üzerini dualayıp temiz bir bez ile kapatıp delilin yanına bırakarak sonra yenmek üzere orada durdururlar. Onlar (lokmalar) gelmeden cem ritüeline başlanmaz, önceden hazırlanmış ve pişirilmiş / bitmiş olur. Sonra o gün ki kurban kesenlerin sırasıyla görülmesi için post serilir ve dualanır. Sırasıyla post üzerinde sorgu yapılır. O post, temizlik ve saflık belirtir ve gelen kişiler onun üzerinde niyaz eder. Niyaz etmek çok önemlidir. Sorgu bittikten sonra gözcü postu dualayıp alır ve dışarıda silkelenir, temizlenir, paklanır götürülüp yerine konur. Görgü biter ve niyazlar edilir.

Dede dualarını verir, lokmalar gelir, dede onları dualar destur verir ve lokmalar yenir. Bu sefer Erkân (Târik) gelir. Görülenler târikten geçer. Târik bittiği zaman sakka suyu gelir. Tarîki sakka suyunun içine batırıp dualarız ve sakka suyuyla beraber çerağın bulunduğu yere kaldırırız. Lokmadan sonra sakka suyu dağıtılır, sonra miraçlama başlar. Miraçlama'nın ardından semahlara başlanır oluşan ortama göre üç veya beş semah olabilir. Semaha duranların içinde kurban sahiplerinin bulunması gelenek haline gelmiştir. Eğer semaha durabiliyorlarsa, musahipleriyle birlikte katılabilirler. Semahlardan sonra “garipler semahı” başlar ve bir bacı Hz. Fatma'yı simgeleyen bir biçimde tek başına semah döner. Semahın bitiminde olduğu yere oturur ve Âşık, İmam Hüseyin adına ağıtlar söylenmeye başlar. Ağıtlar okunduktan sonra sakka suyu saçılır. Sonra “Secde Muhammed'in nuruna indi” diye ayrı bir ritüel vardır. Bu dua okununca herkes secde halinde yüzünü yere sürer. Önceden cem'de “seccâde” vardı ama artık kalktı. Bu ritüel duaz-ı imam'dır zaten o bitince dede bir dua verir. Ondan sonra kurban kesenler, kesecekler, görülecekler meydana gelir. Onların duası verilir. Nasıl hareket edecekleri, neler getirecekleri söylenir. Onlarda bittikten sonra, “açılın kapılar şaha gidelim” diye Pir Sultan'ın bir deyişi okunur. Onun her “açılın kapılara şaha gidelim” deyişinde kapıcı kapının kulpunu tutar ve kapıyı açar; sonra geri kapatır. En son Şah Hatayî kısmı söyleyince kapı açık bırakılır. Ardından dede bir dua okur, durana / oturana duasını verir. “Ali kılavuz, Hızır yoldaşınız ola” yarın görüşmek üzere iyi akşamlar der. Cem biter herkes evine revan olur (KK-6, Odak Grup Görüşme, 30 Aralık 2017). Hüseyin Keskin Dede ise cem akışını yine ana hatlarıyla şu şekilde beyan etmiştir:

Post dedesi gelip dara durur, dua ile postuna oturur ve rızalık ister. Hizmet sahipleri tespit edilir. Gözcü dualarını post dedesine verir. Post dedesi birinci gülbang ve dualarını verir. Zâkir, on iki hizmet sahiplerini bildiren Hatayî'nin on iki hizmet deyişini okur. Hizmet sahipleri dede'ye doğru yarım halka biçiminde teker teker gelip sıralanır ve dara durup dedeye niyaz eder. Dede hizmet sahiplerini dualar. Birinci süpürgeci hizmeti yapılır, dede'den dua alır. Delil hizmeti yapılır, çerağ uyandırılır ve tezekkar hizmeti gelir, üç tane duaz-ı imam okunur. İkinci süpürgeci hizmeti yapılır, dede dua verir. Cem birlenir ve cemevinin kapıları kilitlenir.

Dede çerağ uyandırma ve cem birleme için dualarını verir. İkinci gülbang okunur. Dede dua verir. Üç tane duaz-ı imam okunur. Dede dua verir ve üçüncü gülbangi

okur. Zakir miraçlama söyler, dede dua verir, semah hizmetleri başlar, duruma göre üç veya beş semah yapılır, dede dua verir, sakka hizmeti gelir, dede sakka suyunu dualar, dede veya zakirler mersiyeler okur ve sakka suyu dağıtılır. Dede dua verir ve dördüncü gülbangı okur. Delilci delili dindirir, süpürgeci hizmeti gelir, dede dua verir ve beşinci gülbangı okur. Dede rahat oturma izni verir. Lokma hizmeti gelir, lokmacı dede'den duasını alır, hizmetini yapar, dede dualar ve destur verir. Lokmalar yenilir. Dede sofraya duası verir. Bütün hizmet sahipleri çağrılır. Dede hepsini dualar, oturana dualarını verir. Dede postuna niyaz eder. Cem'i bitirme tercemanini okur ve izin ister. Ardından canlar cem evinden ayrılır (KK-4, Odak Grup Görüşme, 25 Kasım 2017). Göçmez Mahallesi ceminde yöreye özgü kimi uygulamaya farklılıkları şu şekilde beyan edilmiştir:

Musa Kazım Ocağı Süreğine göre hizmet sahiplerinin cem töreni öncesi tespit edilmediği, hizmet sahiplerinin hizmet şecereleri ile soydan geldiği ve Şeyh İbrahim Ethem kaynaklarına göre bu usulün sabit olduğu belirtilmiştir. O yüzden önceden hazır olan hizmet sahipleri cem sırasında çağırıldığında taliplerin içerisinde oturdukları yerden ayağa kalkarak dara durur ve dedeye doğru teker teker niyaz ederler. Dede'den dualarını aldıktan sonra hizmet yerlerine geçerler. Uyandırılan çerağ, mahallenin kuruluş zamanından beri kullanılarak gelmiş tek fitil yanan özel bir çerağ'dır. Görgü cemi'nde görülenler erkân (tarik)'dan geçer. Öncesinde tarik sakka suyuna batırılıp dualanır. Semahlar yapılırken o gün ki kurban sahipleri musahipleri ile birlikte semaha durabilirler bu geleneksel hale gelmiştir. Semahların bitiminde zakir "Garipler semahını" söyler. Bir bacı Hz. Fatıma'yı temsilen tek başına Kerbela olayına atfedilen bir hüznü yansıtan bu semaha durur. Semah bitiminde yöreye ait Hz. Hüseyin ve Kerbela masumlarını anlatan ağıtlar çalınır ve söylenir. Sakka suyu hizmetinden sonra "secde Muhammed'in nuruna indi" sözleri ile başlayan bir hizmetle ağıt okunurken, cem'de bulunan bütün talipler secdeye kapanarak ağıt bitene kadar yüzlerini yere sürerler. Cem'in sonlarına doğru zakir "Açılın kapılar şaha gidelim" adlı Pir Sultan Abdal deyişini söylerken kapıcı, açılın kapılar şaha gidelim bölümünde cem evinin cümle kapısını açar diğer bölümlerde kapatır. Nefes bittiğinde cem'de biteceği için son "açılın kapılar şaha gidelim" sözünde kapı tamamen açık bırakılır (KK-4, Odak Grup Görüşme, 25 Kasım 2017; KK-6, Odak Grup Görüşme, 30 Aralık 2017).

Bu uygulamalarla birlikte yörede Hakk'a yürüyen bir kişinin adına yürütülen "Dar cemi" sırasındaki dar'dan indirme erkânında sakka suyunun dağıtımı ve saçımından sonra lokma ritüelinden önce ölen kişinin musahipleri, kardeşleri, dostları gibi yakınları usulüne uygun olarak dede'nin karşısına, yani huzuruna dizilirler. Grup, düz ve sıralı olarak, ayakta durur vaziyette eller omuzlardan birbirleriyle bağlı bir biçimde o an için Bağlama sazı eşliğinde okunan "Hakkın Kandilinde Gizli Sır İdim" adlı deyiş okunurken hafif sallanır şekilde hareket ederek eserin bitişini beklerler (KK-4, Kişisel Görüşme, 30 Aralık 2017).

4. Rumkale Çepnilerinde Bağlama ve Âşıklık Geleneği

Çepni Alevilerinin inanç ve kültürel değerlerinin geçmiştten günümüze kadar özenle taşınmasında en önemli araçlardan biri Bağlama sazıdır. Bağlama'nın Alevi toplumunda "Telli Kur'an" olarak nitelendirilmesinde öne çıkan ibadet biçimlerinin ve inanç pratiklerinin tümünde esas kaynak olan *Kur'an-ı Kerim*'den âyetlerin kimi tefsirlerini dillendirilmesi, Allah, Hz.Muhammed, Hz.Ali, ehlibeyt sevgisi, on iki imamlar ve inanç önderlerinin menkıbeleri gibi Alevilik inanç sisteminin özünü oluşturan bütün konuların işlendiği ve anlatıldığı yol ozanlarına atfedilen deyişlerin seslendirildiği, yüzyılların beğeni süzgecinden geçmiş duaz-ı imamlar, semahlar, miraciyeler, tevhidlerin yanı sıra sözsüz ezgiler ve din dışı konuları içeren bütün sosyal ve toplumsal olayların anlatıldığı müzikal ve edebi bir hafızanın aktarılmasında önemli işlevi olduğu için Rumkale Çepnilerinde Bağlama sazı, simgesel anlamda kutsiyet arz eden bir saz olarak görülüp büyük saygı ve değer görmektedir (KK.1, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2017; KK.5, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018). Öte yandan Alevi toplumu inanç unsurlarından ağaç kültü çerçevesinde Bağlama sazının yapımında kullanılan dut ağacının fidan şeklinden olgunlaşarak büyümesine kadar geçen yaklaşık yüz yıllık süre, tekne olacak kapasiteye sahip olup ağacı Bağlamaya dönüştürmeden önce onun niyaz ya da dua ile kesilmesi ve oyulması sayesinde işlenip Bağlama sazı haline gelmesi sürecindeki geçirdiği aşamalar onun değeri ve önemini artıran diğer bir niteliği olarak kabul edilmektedir (KK.5, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018). Cem dışında kalan zamanlarda Bağlama sazı, insanlar arasındaki muhabbeti açan özelliği ve anlık performansın etkisi ile dinleyenlerin kendi iç dünyalarına yolculuk yapmalarını sağlamaktadır. Böylece benlik duygusundan bize dönüşen kültürel kimlik olgusu yeniden keşfedilmeye ve yapılanmaya başlamaktadır. Bu yönüyle Bağlama, Çepni toplumunun yaşam biçimini yansıtan, onu anlamlandıran ve taşıyan müzik geleneğinin en önemli parçasıdır (KK-1, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2017; KK-5, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018).

Rumkale Çepnilerinin cem'lerde kullandıkları bağlamaların 1960 öncesindeki boy ve tiplerine dair detaylı bilgilere rastlanamamıştır. Kent merkezine ve yurt dışına yapılan göçler nedeniyle ata yadigarı bu sazlar, şehir merkezine veya Avrupa'nın çeşitli ülkelerine taşınmıştır. Nitekim bu kültürel miras ve birikim süreç içerisinde teker teker Çepni yurdundan kalkıp yer değiştirilerek sessiz sedasız göçülen bölgelerdeki baskın kültürlerin etkisi altında değersizleştirilerek dönüştürülmüş veya yok olma sürecine girmiştir (KK-2, Kişisel Görüşme, 25 Kasım 2017; KK-4, Kişisel Görüşme, 25 Kasım 2017; KK-5, Odak Grup Görüşme, 10 Ekim 2017; KK-8, Odak Grup 10 Ekim 2017). Öte yandan Türkiye'de özellikle 1960-1990 yılları arasında yaşanan politik çatışmalardan ve siyasi gelişmelerden Çepni toplumu olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. O dönemde Alevi ve Bektaşî inancına bağlı cem'lere, ibadet ortamlarında kullanılan eşyalara, mekânlara ve Bağlama sazlarına ilgi azalmıştır (KK-2, Kişisel Görüşme, 25 Ekim 2017; KK-4, Kişisel Görüşme, 25 Ekim 2017; KK-8, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017). O nedenle Rumkale Çepnilerinin

20. Yüzyılın son çeyreğine kadar kullandıkları bağlama sazlarına ait örnekler yok denecek kadar azdır. Gözlem ve görüşmelerimiz sırasında sahiplerince yaklaşık yüz yıllık olduğunu tahmin edilen dut ağacından oyularak yapılmış atıl vaziyette bulunan balta tipli bir bağlama curası Hüseyin Keskin Dede'nin evinde oluşturduğu Çepnilere ait özel arşivde görülmüştür.

Çepni toplumu tarafından 1960 ve 1990 arası yıllar Alevi ve Bektaşî inanç sistemi uygulamalarının sürdürülmesi bakımından yakın tarihteki en verimsiz ve kötü dönem olarak değerlendirilmektedir. 1990'lardan sonra dönemin medya iletişim araçlarından kasetler (Bantlar) vasıtasıyla kitlelere yayılan dinleme alışkanlıkları Çepni toplumunun manevi dünyasını olumlu yönde etkilemiştir. Halk müziği sanatçıları Arif Sağ, Musa Eroğlu, Muhlis Akarsu ve Yavuz Top tarafından 1983-1987 yılları arasında yayınlanan Muhabbet Serisi 1,2,3,4,5,6,7 adlı albümler Çepnilerin kendi inanç dünyalarına yeniden yolculuk yapabileme olanağı sunarak adeta toplumda yeni bir "Alevi uyanışı" refleksi meydana getirmiştir (KK-8, Odak Grup Görüşme, 26 Aralık 2017). Geldiğimiz noktadaki Rumkale cem törenlerinde saz olarak değişik tip ve boylarda bağlamaların kullanıldığı, bu sazların cem törenleri ve muhabbet uygulamalarındaki işlevsel özelliği ve yüklendiği sembolik anlamları ile Çepni toplumu içinde simgesel mânâda kutsal ve saygın bir yeri olduğu görülmektedir. Türküler, ağıtlar, hikâyeli uzun havalar, deyişler, nefesler, semahlar, tevhitler, duaz-ı imamlar Bağlama sazında "Aşk ile..." dile gelmektedir. Bağlamayla birlikte kolektif kültüre gömülü kadim eserleri seslendiren âşıklar da eş önemdedir. Onların bağlamayla seslendirdiği eserler kültürel kimliğin ifadesi ve aktarımında önemli bir fonksiyona sahiptir (KK1, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2017; KK-5, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018).

Çepniler kültürel değerlerini ağıtlar, türküler, atasözleri, mâniler, nefesler gibi sözlü aktarım kanallarıyla nesilden nesile ve kulaktan kulağa taşımıştır. Bu yöntemleri kullanmak aslında bir noktada ihtiyaçlardan ortaya çıkmıştır. Çeşitli dönemlerde devlet ricalinden kaynaklanan kimi siyasi zorlamalar, yönetimle topluluk arasında ortaya çıkan çatışmalar ve anlaşmazlıklar nedeniyle uygulanan kültürel pratikler yıllarca gizli yürütülmüş, topluluğa dair kimi yazılı belgeler, maddi eşyalar yok edilmesinin önüne geçebilmek için saklanmışlardır. O dönemlerde yaşanan kontrol, baskın ve hegemonya altında kültürel aktarım için böyle bir yöntem ihtiyacı doğmuştur (KK-1, Kişisel Görüşme 17 Ekim 2017; KK-2, Kişisel Görüşme, 25 Ekim 2017; KK-5, Kişisel Görüşme, 20 Ekim 2017). Dedekargınoğlu, Âşıkların Dilinden Dede Garkın adlı eserinde bu durumu şöyle açıklamaktadır:

"Alevi kültüründe yazılı kaynakların yetersiz ve az olduğundan sık sık söz edilmektedir. Sözlü geleneğin uygulanır olması Alevi yazılı kaynakların yokluğundan değildir. Yazılı kaynakları vardır ancak; her dönemde iktidarda bulunanların baskısına, zulmüne, yok sayma ve asimilasyon uygulamalarına karşı koyan Alevi toplumu; ellerinde bulunan kitap, icazet, hüccet, ferman, el yazması ve cönk gibi yazılı belgeleri

meydana çıkarmamıştır (...) bütün bu olumsuzluklara rağmen Alevilerin yazılı kaynakları vardır ancak onların matbu hale getirilmesinde maalesef geç kalınmıştır” (Dedekargınoğlu, 2015: 36). Bu nedenlerle yazılı kaynaklarını korumaya çalışan veyahut âşikâr olmasını istemeyen Çepniler, çözümü ibadet ve ibadet dışı kültür pratiklerini yeni nesillere aktarmak için sembolik olarak “sır” biçimindeki sözlü anlatıları ve davranış kalıplarını inanç-müzik pratiklerine derç ederek yaşamakta bulmuşlardır. Bununla birlikte Türk topluluklarında sözlü aktarım geleneğinin yaygın olması, Çepni âşıklarının ezgilendirdikleri eserlerin Bağlama sazı ile taşınıp gelecek nesillere aktarılmasını kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda cem sırasında okunan, söz ve müziği Hüseyin Keskin Dede’ye ait olan “Kırklara niyaz eyledim” adlı eser, vahdet-i mevcut ve hulûl inancını işaret eden anlam dünyası ile yöredeki simgesel anlatım ve aktarım kültürünü örnekleme bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Bölgedeki gençler arasında uz ve âşik hizmet için zakir kavramının daha çok kullanıldığı görülmektedir. ‘Kelime kökü zikr’e dayanan zakir, “zikreden kişi”, “zikirle meşgul olan kimse” demektir. Tekkelerde, âyin sırasında dervişlerin, zikirlerini coşturmak maksadıyla müziğe uygun şekilde ilahi okuyanlar için bu tabir kullanılırdı’ (Güneş, 2013: 16). ‘Alevilikte, zakirlik geleneği, Hz. Ali’ye ve kamber olduğuna inanılan Selman-ı Farisi’ye dayandırılmaktadır. Selman-ı Farisi hayatının her döneminde Hz. Ali’ye Kamber’lik ettiği, bu yüzden Hz. Ali’nin sırrını taşıdığına ve ona hizmet ettiğine inanılmıştır’ (Birdoğan, 2003: 346-347). Zakir, cem’de ibadet ve adaleti yürüten post sahibi “seyyid” yani dede’nin yanında yer alarak, görgüye sanatsal güzellikler katar ve erenlerin maddeden soyutlanıp Hakk’a ulaşmasına aracı olur. Ayrıca zakirler, dua sonlarında dede’nin yönetimine bağlı olarak cem’deki ritüel bölümünü tamamlama görevlerini yerine getirirler. Cem’de duaların okunmasından sonra, seyid’in bulunmadığı cemlerde rehberin (mürebbi) desturuyla öncelik zakire geçer. Zakir sazı ve sözüyle topluluğu aydınlatır. Cem’in bülbülü olan bağlama, büyük ozanların deyişlerini aktardığı gibi sahibinin sözlerini ve sesini aktarmada önemli bir rol oynar (Keçeli - Yalçın, 1996). Mamey dede yöredeki zakirlik geleneğini şöyle açıklamaktadır:

Çepnilerin cem ritüellerinde âşik veya zakir, on iki hizmet’ten biri olarak ikrarını hakkıyla vermiş, musahibi olan, yolu ve erkânı çok iyi bilen, cem erenlerinden razılık alabilmiş kişilerden seçilir. Cem’de zakirin görevi, Telli Kur’an-ı usulüne uygun olarak zikretmektir. Okunan deyişler yol ozanlarının sözleridir ki onlar Kur’an-ı Kerim’in Türkçe ifadesidir (tefsiridir). Yani özetle insanları kötülüğe sevk edecek, hiçbir anlamı yoktur. Yine Allah’ı, peygamberleri, on iki imamları, ehlibeyti zikreder, hani İmam Cafer buyruğunda belirtilmiştir: Cebrail yeryüzünde dolaşırken cem yapılan bir yerin üzerine gelmiş, cem’lerde dede dua verdiği zaman bütün cem erenleri sadece “Allah Allah” derler ya, O bunu duyuyor ve Cenab-ı Hakk’ın huzuruna gidiyor, yolda ferishtahlara rast geliyor, onlar Cebrail’e soruyorlar; Ferishtahlar: “Ne gördün orada?” Cebrail: “Geçtiğim bir yerde sadece Allah’ı zikrediyorlardı, orada çok durdum ve onların günahlarından geçtim” Ferishtahlar: “Öyleyse biz de geçtik” derler. Cebrail,

Cenab-ı Allah'ın huzuruna varınca olanları anlatır. Cebrail der: “Bir yerden geçerken sadece seni zikrediyorlardı” Cenab-ı Allah: “Sen ne yaptın?” “Onların günahlarından geçtim” gelirken feriştalara rastladım. Cenab-ı Allah: “Onlar ne yaptılar?” Cebrail: “Zikredenlerin günahlarından geçtiler” Cenab-ı Allah: “O zaman ben de onların günahlarını affettim” buyurdular (KK-6, Kişisel Görüşme, 30 Aralık 2017).

Zakir Derviş Çakmak'a göre Çepni Alevilerinde âşıklık hizmeti yapmak için cem'de uyulması gereken bütün kuralları derinlemesine bilmek ve anlamına uygun olarak pratik etmek gerekir. Ritüel sırasında okunan nefesleri, duazları, semahları, ağıtları söylerken Bağlama ile bütünleşmek ve ağıtlarda söylenen Kerbela hadisesinin içerisine cem meydanında bulunan bütün canları götürebilmek gerekir. Zakir, bağlama çalma ve söyleme performansını yürekte gelen bir inançla ve sanatsal bir bakış açısı ile gerçekleştiriyorsa onu sadece hizmete dair bir iş olarak görür. Bu da zakirliğin gerçek işlevini yerine getiren bir davranış değildir (KK-5, Kişisel Görüşme, 02 Ocak 2018). Hüseyin Dede ise Çepnilerde Zakirlik yapmak isteyen bir talibin, kişilik ve yetenek bakımından bu hizmeti yerine getirebilecek özelliklere sahip olması gerektiğini, cem'de bulunan canların ve Çepni toplumunun razılığını alması gerektiğini, sazını ustalıklı kullanırken onunla bütünleşmesi ve sesinin güzelliği ile canları söylediği nefeslerin anlam dünyasına taşınması gerektiğini belirtmektedir (KK-4, Kişisel Görüşme, 30 Aralık 2017). Bu bağlamda Rumkale cem'lerinde hem dede hem de zakirlik hizmeti yürütebilenler: Mehmet Keskin, Hüseyin Keskin, Nadir Keskin'dir. Sadece zakirlik hizmeti yürütenler: Derviş Çakmak, Cemre Kaya, Özlem Taner'dir. Ayrıca dede ve zakirlerin hem Rumkale bölgesinde hem de kent merkezinde evleri olmasından dolayı kent merkezi veya çevresine cem yürütmek için davet edildiklerinde kolaylıkla icabet edebilme imkânları vardır. Bununla birlikte zakirlerin cem dışında sanatçı olarak Çepni kültürünü temsil ettiği görülmektedir. Örneğin, yörenin mahalli sanatçılarından Derviş Çakmak Çepnilerin yoğun yaşadığı Almanya ve Hollanda'da hem halk müziği sanatçısı hem de zakirlik hizmeti yürütmektedir. Benzer biçimde Yavuzeli ve Gaziantep bölgesinin tanınmış mahalli sanatçılarından Nadir Keskin'in birçok bestesi ve albüm çalışmaları vardır. Aynı zamanda dedelik ve zakirlik hizmeti yürütmektedir.

Rumkale Çepnilerinin cem ve muhabbet meclislerinde kullandığı bağlamalar, zakirler ve geçmişteki saz ustalarıyla ilgili Mamey Dede şu bilgileri aktarmaktadır: Yöredeki cem'lerde eskiden kullanılan çalgılar cura tipli bağlamalardı ve üç telli idi. On üç perdesi vardı ve onları el ile çalıyorduk, yani mızrap veya tezene yoktu. Zaten cem yürütülen mekânlar geniş odalı köyün en büyük evleriydi ve o dönemde ses sistemine ihtiyaç yoktu. Herkes rahatlıkla Bağlamanın sesini duyabiliyordu. Bağlama'nın teknesi üç köşeli idi. Hatırladığım kadarıyla 25 cm boyu, 15 cm eninde kapağı vardı. Sapı yaklaşık 50 cm civarında idi. Yapıcı ustanın lakabı “Neço Usta” idi. Asıl adı Mustafa Bulut'tu. Özellikle cem'de kullandığımız cura bağlamaları köydeki evinde bulunan bir odada dut ağacından oyarak yapardı. Şimdi cemevleri çok büyük ve geniş olduğu için ses sistemleri var ve elektronik bağlantılı bağlamalar

kullanılmaktadır. Bu şimdi lazım çünkü eski kullanım şekliyle büyük toplulukların katıldığı cem’lerde duyurulması imkânsızdır. Eskiden yörede Kuzuyatağı (Gözübüyük) Köyü’nden “Göğ Halil” isimli iyi bir zakir vardı. Günümüzde cem’lerin yapılma sıklığının azalmasından ve kent kültürüne bağlı yaşam şartlarının musahiplik kuralının yapısını zorlaştırdığından toplumda bağlama çalan ve çok iyi söyleyen canlar olmasına rağmen yol ve erkânı tam anlamıyla tamamlayabilecek zakirler artık yetişmiyor (KK-6, Kişisel Görüşme, 30 Aralık 2017). Bu değişimin nedenini Erkan şöyle açıklamaktadır: Kentleşmeyle birlikte, toplumsal yapıyı oluşturan bütün faktörler de değişmektedir. Yaşam alanlarının değişmesi, yaşam biçimlerini de etkilemektedir. Yaşam biçimlerinin değişmesi; aile yapısının, kültürel değerlerin, siyasi davranış biçiminin de değişmesi demektir. Bu anlamda kentleşme, yalnızca bir nüfus birikim süreci değil aynı zamanda insanların kentlere özgü davranış değişikliği geliştirerek ona uyum sağlaması sürecidir (Erkan, 2004).

Bu değişim ve dönüşümün giderek hızlandığı şimdilerde zakirlik hizmeti uygulamaları için yörede standart olmayan tamamen icracının tercihine uygun farklı tip ve boylarda bağlamalar kullanılmaktadır. Kent çevresi ve dışındaki çeşitli ustalardan sipariş verilerek satın alınan bağlamalara ileri yaşlardaki Çepniler “saz”, orta yaş ve gençler ise “bağlama” adını vermektedir. Yörede, 1980’li yıllar sonrasında giderek yaygınlaşan kısa saplı Bağlamalar daha çok tercih edilmektedir. Ayrıca yöredeki cem’lerde uzun saplı Bağlama kullanan Âşık Hüseyin, Mehmet Keskin ve Hüseyin Keskin Dede gibi Zakirler de vardır. Bağlama düzeniyle akortlanan sazların karar sesleri zakirler’e göre değişmektedir. Örneğin: Derviş Çakmak icra edilen esere göre (Batı Müziği) re-mi-sol karar perdeleri ve bağlama düzenindeki akortlarla sazını kullanmaktadır. Zakir Cemre Kaya do-do#-re sesleri ile akort yaparak eserlerini icra etmektedir. Zakir Mehmet Keskin ise uzun saplı bağlamayı re-mi karar perdelerine göre değiştirerek; Hüseyin Keskin ise yine uzun saplı bağlamada sadece sol perdesini bağlama düzeninde akort ederek eserlerini icra etmektedir. Yörede söylenen türküler, deyişler, nefesler, semahlar, miraçlama, ağıt gibi eserler genellikle “âşık makamı” olarak da adlandırılan uşşak ve hüseyini makamları kullanılarak yöreye ait özgün ağıt geleneği tarzı (serbest-resitatif uzun süreli gırtlak nağmeleri yaparak) söyleme biçimi ile icra edilmektedir. Bununla birlikte duaz-ı imam veya kimi tevhidlerde çargâh makamıyla, nadiren bazı mersiye ve deyişlerde hicaz makamı eserler icra edilmektedir. Semahlardaki ritimsel yapı genel olarak Doğu ve Güneydoğu semahlarına özgü ağırlama, yürütme ve yeldirme bölümlerinden oluşan 2/4, 4/4, 5/8, 6/8, 9/8’lik usul / ritimli eserlerden oluşmaktadır. Cem ritüellerinde repertuar olarak Rumkale ve çevresinden özellikle Gaziantep, Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Adıyaman, Malatya gibi yakın illerde söylenen deyiş ve semahlar ağırlıklı olarak tercih edilmektedir (KK-5, Kişisel Görüşme 02 Ocak 2018; KK-7, Kişisel Görüşme, 18 Ocak 2018).

Çepni toplumunda herhangi bir cinsiyet ayrımı yoktur. Kadın zakirler de cem hizmetinin yürütülmesinde görev alabilmektedir. Çepnilerce buyruk metinlerinde ve sözlü kaynaklarda belirtilen miraç hadisesindeki Kırklar meclisinde kadınlarında

bulunması ve Kırklar ceminde hazır olan erkek ve kadınlara kemerbest bağlanması sırasında vurgulanan “Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz” ilkesi temel kaynak kabul edildiğinden cem ritüellerine kadınlarda katılarak hizmet görebilmektedir. Zakir Cemre Kaya bu hizmete gönül vermiş Çepnilerdendir. Yavuzeli/Göçmez doğumlu olan Kaya, hem Rumkale hem de Gaziantep’teki Çepni mahallerinde bulunan cem evlerinde yılın belirli dönemlerinde yapılan ritüellere zakir olarak katılmaktadır. Kaya, eskiden Rumkale’deki zakirlerin geleneksel olarak nota bilmeden usta-çırak aktarım yöntemi ile hizmeti ve bağlama çalıp-söyleme pratiklerini öğrendiğini günümüzde ise modern müzik eğitimi almış konservatuar mezunu zakir adayı talip sayısının giderek arttığı ifade etmektedir. Kendisinin Bağlama derslerini ilk önce ailesinden aldığını, yörede zakirlik bağlamında özel bir eğitim kurumu bulunmaması nedeniyle bu geleneği icra ortamlarına katılarak, birebir usta ve kaynak kişileri dinleyerek öğrendiğini daha sonra konservatuar eğitimini tamamladığını belirtmektedir. Cem ritüellerinde yolu ve erkânı öğrenip, mensubu olduğu Çepni toplumunun razılığını alarak bu hizmete başladığını ve yürütmeye devam ettiğini ifade etmektedir. Müzik öğretmeni olarak görev yapmasının yanı sıra zakirlik hizmetini yerine getirirken toplumsal cinsiyet algısı bakımından hiçbir sorun yaşamadığını dile getirmektedir. Yöredeki cem’lerde daha çok deyiş, duaz-ı imam ve semahlar bölümünde zakirlik hizmeti yürüttüğünü belirtmektedir (KK-7, Kişisel Görüşme, 18 Ocak 2018).

Sonuç

Gaziantep Çepnilerinin Anadolu’ya tam olarak ne zaman ve nereden geldikleri konusunda henüz kesin bir bilgi olmamakla beraber yapılan araştırmalar ve kaynak kişilerin görüşlerine göre 13. yüzyılın başlangıcında Rumkale civarındaki Sarılar Mahallesi yerleşmiş oldukları görülmektedir. Bu bağlamda Anadolu’nun Türk yerleşkesi olmasında önemli rolü olan Çepnilerin inanç-müzik pratiklerini yaklaşık sekiz asır boyunca geliştirip dönüştürerek günümüze kadar aktarması, toplumun kültürel derinliğinin önemli bir göstergesidir.

Rumkale Çepnileri, Dede Garkın Ocağı ve Musa Kazım Ocağı Süreğinde cem yürütmektedir. Musa Kâzımlı dede’ler çoğunlukla taliplerinin olduğu mahallelerde cem yürütmektedir. Sarılar’da Dede Garkın süreğinde cem yürüten son kişi olan Mamo dede’nin 1987 yılında Hakk’a yürümesinin ardından gelen evlatları kent merkezinde yaşamakta ve çeşitli sebeplerle cem yürütmemektedir. O nedenle ocağın talibi olan topluluklar çevre ilçelerdeki aynı ocaklı dedeler ya da kent merkezinden davet edilen farklı Alevi Ocaklarından dedeler aracılığı ile cem’lerini gerçekleştirmektedir. Bu mânâda cem dışındaki düğün, cenaze, sünnet gibi sosyal organizasyonlarda dedelik hizmetini yine aynı grup yerine getirmektedir.

Dede Garkın Ocağı Süreği’nde Cem adlı eser ile Dede Garkın Ocağı talibi olan Sarılar ve akraba köylerinde yürütülen cem ritüellerini karşılaştırdığımızda cem törenlerine verilen isimler, on iki hizmet ve cem’in akış sıralaması bakımından yöresel yaşam şartları ve coğrafi konum nedeniyle ortaya çıkan kimi farklılıkların yanı sıra süreğin uygulanması ve anlamları noktasında benzerlik görüldüğü ortaya konulmuştur.

Rumkale cem'lerini Dede Garkın ve Musa Kazım Ocağı Süreği pratiklerine göre karşılaştırdığımızda; Sarılar ve Göçmez Mahallelerinin birbirleriyle akraba olmalarına ve birbirlerine konum olarak yakın olmalarına rağmen uygulamada kimi farklılıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Bunlardan en belirgin olanı cemevlerinin tören düzenidir. Dede Garkın Süreği cemevleri dikdörtgen erkânlı, Musa Kazımlıların ise halka (yarım daire) biçimli olmasıdır. Cem törenlerinin isimleri de farklılık göstermektedir. İki süre arasında diğer farklı pratik, semahçı hizmetidir. Musa Kazım Süreğinde semahçı hizmeti varken Dede Garkın Süreğinde yoktur. Ayrıca cem ritüeli içerisinde “Garipler Semahı”, “Secde Muhammedin nuruna” gibi farklı uygulamalar görülmüştür. Bu pratikler dışında cemin sıralaması, anlamları ve yürütülmesi bakımından benzerlik görülmektedir.

Cem ritüelinin yürütülmesinde on iki hizmetin ayrı ayrı önem ve işlevi tespit edilmiştir. Ancak dedelik, zakirlik ve gözcü hizmeti aktarım kültürü ve sürdürülebilirlik açısından odaklanılması gereken kurumlar olarak öne çıkmaktadır. Çepni toplumunda dede, halkın inanç önderi olarak halk mahkemesinin de başkanıdır. Toplumun rızası ile son karar ona aittir. Dolayısıyla dedenin dilinden çıkan her söz toplulukta çok önemli bir söylem gücüne sahiptir. Zakir, sözlü ve sözsüz müzikal birikimin meydana geldiği kültürel mirası belleğinde taşıyan ve anlamını özünden hissederek dillendirdiği nefesler, semahlar deyişler aracılığı ile tezenesini bağlamaya her dokunduğunda ortaya çıkan kadim seslerle bu kültüre adeta yeniden can vererek onu yeniden inşa etmektedir. Yani zakir, Bağlama sazı ile bütünleşerek ritüel içinde gömülü veya simgesel olarak muhafaza edilen kültürel birikimin aktarım işlevini yerine getirmektedir. Gözcü, cem ritüelinde dede ve zakir'in yardımcı olarak cem'in akışını yönlendiren, dede'nin adeta gözü ve kulağı olan özel bir konuma sahiptir. Esasen cem'in âdap, edep ve erkânını düzenleyerek tesis eden diğer hizmetlerin akışını sağlayan fonksiyonlara sahiptir. On iki hizmetin hepsi elbette birbirinden değerli sembolik anlam ve temsilleri içeren görevleriyle cem ritüelinin vazgeçilmez bir parçası olarak asırlar boyunca Çepni kültürünü nesilden nesile büyük bir özenle taşımıştır. Ancak görülmektedir ki cem ritüelinde akışın yürütülmesi daha çok dede, zakir ve gözcü'ye bağlıdır.

Yöredeki yaşam biçimlerindeki farklılıklar 1960'lı yıllardan başlayıp günümüze kadar süregelen köyden kente göç olgusundan kaynaklanmaktadır. Bugün Rumkale çevresinde yaşayan Çepnilerin çoğunun kent merkezinde evleri vardır. Genellikle çiftçilikle uğraşan topluluklar kentin getirdiği yaşam biçiminin çekim gücü ve olanakların çeşitliliği gibi nedenlerle kent merkezine daha çok ilgi göstermektedir. Ayrıca topluluklar içerisinde farklı şehirlerde veyahut Avrupa ülkelerinde evleri olan aileler de çoğunluktadır. Kentlerdeki yaşam biçiminin Çepni toplumuna bazı kolaylıklar sunup, onları standart bir tüketici haline getirirken diğer taraftan yüzlerce yılın birikimiyle oluşan bu kültürel zenginliğin yavaş yavaş değişerek dönüşmekte veya yeterince ilgilenilmediğinden değersizleştirilmekte olduğu da görülmektedir. Ayrıca internet, sosyal medya ve çeşitli iletişim araçlarının Çepni topluluklarının kültür

pratiklerini tek tipleştirme ve standartlaştırma yönüyle etkilediği de gözlemlenmiştir. Dolayısıyla Çepnilerin kent merkezi ve Yavuzeli arasında gidip gelen yaşam biçimleri esasında kültürün sürdürülebilirliği bakımından bir çeşit kaosa da neden olmaktadır. Doğal dede konumunda olan Dede Garkın evlatlarının kentleşmeye bağlı çeşitli sebeplerle cem ritüellerinde dedelik hizmetini yürütmemeleri buna örnek olarak verilebilir. Benzer biçimde Dedelik gibi zakirlik hizmetinin de yerine getirilmesi için gereken şartları taşımak günümüz kent yaşam şartları açısından bakıldığında çok zordur. Aynı şey musahiplik yani yol ve ahret kardeşliği içinde geçerlidir. Nitekim Çepnilerin yaşadığı yerlerdeki evlerin çoğunda çeşitli tip ve boylarda bağlamalar bulunmasına ve günümüzde çok iyi icracılar yetişmiş olmasına rağmen ikrar ve musahiplik gerektirdiği için zakirlik hizmeti yürütebilecek taliplerin sayısının giderek azaldığı belirtilmektedir. Bu durum on iki hizmet sahipleri ve cem ritüeline katılan talipler içinde geçerlidir. Buna paralel olarak yörede gerçekleştirilen cem ritüeli çeşitlerinde günden güne azalma meydana gelmektedir. O nedenle günümüzde çoğunlukla “Görgü ve Birlik Cemi Ritüelleri

Kaynaklar

- Akın, Bülent. *Alevilikte Ocak: Kavramsal Çerçeve ve Tarihi Arka Plana Yeni Bir Bakış*. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 17/2, 2017.
- Albayrak, Nurettin. *Karacaoğlan*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, C.24, 377-379, 2001.
- Bayraktarkatal, Melik Ertuğrul - Öztürk, Okan Murat. *Ezgisel Kodların Belirlediği Bir Sistem Olarak Makam Kavramı: Hüseyini Makamının İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Porte Akademik Müzik ve Dans Araştırmaları Dergisi, 4, 2012.
- Birdoğan, Nejat. *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003.
- Çelik, Ali. *Çepnilerin Anadolu'nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi*. Türk Dünyası Vakfı: Türkler Ansiklopedisi, 6. Cilt, 312-314, 2002.
- Dedekargınoğlu, Hüseyin. *Dede Garkın Süreğinde Cem*. Ankara: Yurt Kitap Yayınları, 2012.
- Dedekargınoğlu, Hüseyin. *Aşıkların Dilinden Dede Garkın*. Ankara: Yurt Kitap Yayınları, 2015.
- Erkan, Rüstem. *Kentleşme ve Sosyal Değişme*. Ankara: Bilimadamı Yayınları, 245, 2004.
- Güneş, Deniz. *Tokat Yöresi Alevi-Bektaşî İncancında Zakirlik Geleneği*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013.

- Gültekin, Mustafa. *Sarılar Köyü Çıralık Çepni Alevi Ziyareti ve Türk Ağaç Kültüne Bağlı Bazı İnanış ve Uygulamalar*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi, 70, 2014.
- Güray, Cenk. *Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Sema-Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 95-96; 155-156, 2012.
- Güray, Cenk. *Makamı Var Eden Döngü: Edvar Geleneği*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2017.
- Güray, Cenk - Karadeniz, İsmet. *Horasan'dan Keskin'e Bir Çığlık: Muharrem Ertaş, Kırat Bozlaşının Çok Katmanlı Analizi Üzerinden Orta Asya'dan Anadolu'ya Âşıklık Geleneğinin İzini Sürmek*. Ankara: Milli Folklor Dergisi, 16/122, 2019.
- Kaplan, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 261, 2010.
- Kaya, Hasan. *Kul Himmet Üstadım'ın Bir Mecmua ve İki Cönkte Yer Alan Yedi Şiiri*. Elazığ: The Journal of Academic Social Science Studies, 37, 173-184, 2015.
- Keçeli, Şakir - Yalçın, Aziz. *Alevilik-Bektaşilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*. Ankara: Ardıç Yayınları, 226, 1996.
- Kışlal, Rahime - Yeşilyurt Ali. *Dede Kargın Şiirleri*. Mersin: Can Yayıncılık, 119-181, 1999.
- Korkmaz, İskender. *Nadir Keskin Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 11; 22, 2016.
- Kökel, Coşkun. *Güvenç Abdal Ocaklıları Tarihsel Süreç*. İstanbul: Güvenç Abdal Araştırma Eğitim Kültür ve Tanıtma Derneği Yayınları, 1. Cilt, 97, 2013.
- Köprülüzade, Mehmet Fuad. *Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiye Mecmuası Yayınları, 209, 1925.
- Kum, Naci. *Gaziantep İlinde Tetkikler ve Görüşler*. Gaziantep: Başpınar Dergisi Yayınları, 3/70, 11-12, 1945.
- Ocak, Ahmet Yaşar – Erünsel İsmail, E. *Elvan Çelebi-Menakıbu'l-Kudsiyye Fi Menasibi'l-Ünsiyye*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 32-37, 2014.
- Özdemir, Ulaş. *Kimlik, Ritüel, Müzik İcrası, İstanbul Cem evlerinde Zakirlik Hizmeti*. İstanbul: Kolektif Kitap Yayınları, 64, 2016.

- Özdoğan, Serdar. *Giresun Dereli İlçesi Geçrez Havzası Cem Ritüelleri ve Müzik Pratikleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2020.
- Özkan, İsmail Hakkı. *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri, Kudüm Velveleleri*". İstanbul: Ötüken Yayınları, 583, 2000.
- Sümer, Faruk. *Çepni, MAD*. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi Yayınları, 169-170; 269-270; 327-335, 1993.
- Sümer, Faruk. *Oğuzlar ve Türkmenler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 327-335, 2016.
- Şahin, Halil İbrahim. *Çepniler Tarih İnanış ve Halkbilimi*. Ankara: Altınpost Yayınları, 61-67-69, 2013.
- Taşgın, Ahmet. *Dile Gelen Alevilik, Bildiriler*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 59-74, 2013.
- Yalçın, Alemdar - Yılmaz, Hacı. *Anadolu'da Bir Oymağın Kültürel Kodları: Koreşanlılar*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 105-186; 133-141, 2017.

Elektronik Ortam Kaynakları

- Kültür Bakanlığı. *Gaziantep'te İnanç Turizmi*. Erişim 21.11.2017. <http://www.gaziantepkulturturizm.gov.tr/TR,52313/gaziantep-te-inanc-turizmi.html>

Kişisel Görüşmeler

- KK-1. Aktan Şahan, 57, Üniversite, Araştırmacı/Serbest Meslek, 10.10.2017, 17.10.2017 Çepniler Derneği.
- KK-2. Nadir Keskin (Dede, Zakir), 51, Lise, Çiftçi/Müziyen, 25.11.2017, Yukarıkayabaşı.
- KK-3. Hüseyin Badem, 52, Lise, Çiftçi, 17.10.2017, Çepniler Derneği.
- KK-4. Hüseyin Keskin (Dede, Zakir), 44, Üniversite, Serbest Meslek, 25.11.2017, 30.12.2017, Yukarıkayabaşı.
- KK-5. Derviş ÇAKMAK (Zakir), 31, Lise, Müziyen/Serbest Meslek, 20.11.2017, 02.01.2018, Çepniler Derneği-Sarılar.
- KK-6. Mehmet Keskin (Mamey Dede), 69, İlkokul, Çiftçi, 30.12.2017, Yukarıkayabaşı.
- KK-7. Cemre KAYA (Zakir), 24, Üniversite, Müzik Öğretmeni, 18.01.2018, Göçmez.
- KK-9. İskender KORKMAZ, 27, Üniversite, Akademisyen, 02.01.2018, Yavuzeli.

Odak Grup Görüşmesi-1 (10.10.2017-Çepniler Derneği)

KK-5. Derviş ÇAKMAK (Zakir), 31, Lise, Müzisyen/Serbest Meslek.

KK-8. Meyti KOCAAKÇA (Dede), 57, Lise, Serbest Meslek.

KK-1. Aktan Şahan, 57, Üniversite, Araştırmacı/Serbest Meslek.

Odak Grup Görüşmesi-2 (25.11.2017, Yukarıkayabaşı)

KK-2. Nadir Keskin (Dede, Zakir), 51, Lise, Çiftçi/Müzisyen.

KK-4. Hüseyin Keskin (Dede, Zakir), 49, Üniversite, Serbest Meslek.

Odak Grup Görüşmesi-3 (02.01.2018, Yukarıkayabaşı)

KK-2. Nadir Keskin (Dede, Zakir), 51, Lise, Çiftçi/Müzisyen.

KK-9. İskender KORKMAZ, 27, Üniversite, Akademisyen.

Odak Grup Görüşmesi-4 (26.12.2017, Çepniler Derneği)

KK-8. Meyti KOCAAKÇA (Dede), 57, Lise, Serbest Meslek.

KK-5. Derviş ÇAKMAK (Zakir), 31, Lise, Müzisyen/Serbest Meslek.

KK-10. Mehmet ÇAKMAK, 33, Lise, Serbest Meslek.

Odak Grup Görüşmesi-5 (30.12.2017, Yukarıkayabaşı)

KK-4. Hüseyin Keskin (Dede, Zakir), 49, Üniversite, Serbest Meslek.

KK-6. Mehmet Keskin (Mamey Dede), 69, İlkokul, Çiftçi.

Ek.1. “Hakkın Kandilinde Gizli Sır İdim” adlı eserin söz ve makam analizi:

Makam analizleri için Melik Ertuğrul Bayraktarkatal ve Okan Murat Öztürk’ün (2012): *Ezgisel Kodların Belirlediği Bir Sistem Olarak Makam Kavramı: Hüseyini Makamının İncelenmesi*; Cenk Güray’ın (2017): *Makamı Var Eden Döngü: Edvar Geleneği* adlı eseri; Cenk Güray ve İsmet Karadeniz (2019): *Horasan’dan Keskin’e Bir Çılgılık: Muharrem Ertaş, Kırat Bozlaşımın Çok Katmanlı Analizi Üzerinden Orta Asya’dan Anadolu’ya Aşıklık Geleneğinin İzini Sürmek*; Makamların perde isimleri, frekans değerleri ve usuller için İ. Hakkı Özkan’ın (2000). *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri, Kudüm Velveleleri* adlı çalışmalardan yararlanılmıştır. Analiz yönteminde kullanılan üstü oklu bemol sembolü, belirli bir bant içerisindeki frekans aralıklarında hareket edebilen, dinamik nitelikteki perde yapılarını işaret etmektedir.

“Hakkın Kandilinde Gizli Sır İdim” adlı deyiş yörede Karacoğlan’a ait varyant ve Kul Hümmed (Kul Himmet) mahlasıyla okunan varyantıyla birlikte iç içe geçmiş şekilde seslendirilmektedir. Hüseyin Keskin Dede tarafından okunan deyişin söz ve müziği şu şekilde derlenmiştir:

Hakmın Kadilinde Gizli Sır İdim

Söz: 1.Varyant: Kul Himmet 2. Varyant: Karaoğlu
 Kaynak Kişi: Hüseyin Keşkin Dede
 Derleyen/Notaya Alan: Erhan Akman
 Derleme Tarihi: 30.12.2017
 Derleme Yeri: Gaziantep/Yavuzeli

♩ = 130

Hakkın kandelinde gizli sır idim
 Atamın beline indirdin beni
 Ak mütrekkep idim kızıl kan ettin
 Türü renklerde dönderdin beni

Anamın karında ben neler gördüm
 Dokuz aylık yolda sefere geldim
 Bir zamanda beşiklerde belendim
 Anamın süttüne kandurdun beni

Duşunada deli gönül düşüne
 Değirmenler döner gözüm yaşına
 Varıpta onüç ondört yaşına
 Bir kuru sevdaya yelirdin beni

Onbeşinden yirmisine yol oldu
 Otuzunda çevre yanım yar oldu
 Kırk yaşında hayrım şerrim belloldu
 Hayrımı şerrini bildirdin beni

Ellisinde yaşın yarısını geçtim
 Altmışında yolum yokuşa düştü
 Yetmişimde biraz tebdilim şaştı
 Mertebe mertebe indirdin beni

Seksenimde beratçığım yazıldı
 Doksanında nakışlarım bozuldu
 Yüz yaşında azalarım çözüldü
 Bir sabi masuma döndersin beni

Kulhümme üstazım yaktın yandırdın
 Ecel şerbetini verdin kandırdın
 Emreyledin Azraili gönderdin
 Hiçde doğmamışa dönderdin beni

Eserin söz ve müzik analizi için şunlar söylenebilir: Deyiş, 7/8'lik Devr-i Hindi usulü (Özkan, 2000) ile 3+2+2 şeklinde bağlama düzenindeki geleneksel olarak icra edilen “âşıklama tavrı” performans biçimiyle seslendirilmektedir. Kullanılan Bağlama uzun saplı 41 cm. tekne ölçülerindedir. Eserin ritim hızı 130 Bpm'dir. Deyişin sözleri dörtlük biçimindeki koşma nazım şekli ve 6+5'lik hece ölçüsüyle Karacoğlan ve Kul Himmet şiirlerinin kurgu yapısına uygun olduğu (Albayrak, 2001; Kaya, 2015), bununla birlikte kafiye / uyak örgüsünün bazı dörtlüklerde değiştirilerek yörede “Dar'dan İndirme Cem'inde” okunduğu görülmektedir. Eserin ezgi organizasyonu ve makamı ise Bağlamada Dügâh (1a) dizisi üzerinde değiştirici si koma bemol (segâh), fa diyez (evîç) perdelerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Ses örgüsünün bütününe bakıldığında karar, orta ve tiz perdelerdeki karakteristik seyriyle birlikte oluşan ezgisel-merkez çekirdekleri ile kullanılan perdelerin temsil ettiği makamın tespit ve analiz edilmesi yönlerinden incelendiğinde eser üzerinde şu yönlerde bir ezgisel hareketin kurgulandığı görülmektedir:

Söz kısmı esas alındığında eserin başlangıç kısmının Hüseyini ezgi çekirdeği ile organize edildiği görülmektedir.

Nota 2. Hakkın Kandilinde Gizli Sır İdim, Başlangıç Bölgesi

1.Katman

2.Katman

Hüseyini Ezgi Çekirdeği

Ardından gelişme bölümünde Çargâh perdesinde duraklayan (asma karar) bir seyir hareketi ile ikinci bir Hüseyini ezgi çekirdeği organize edilmektedir.

Nota 3. Hakkın Kandilinde Gizli Sır İdim, Gelişme Bölgesi

1.Katman

2.Katman

Hüseyini Ezgi Çekirdeği 2

Eserin bitiş bölümünde ise Hûzi ezgi çekirdeğine gidilerek dügâh perdesinde karar edilmektedir.

Nota 4. Hakkın Kandilinde Gizli Sır İdim, Bitiş Bölgesi

1. Katman

2. Katman

Huzi Ezgi Çekirdeği

Performans boyunca başlangıç, gelişme ve bitiş bölgesinde uygulanan ezgisel hareketin dokuz perde içerisindeki seyir hareketlerine uygun olarak eserin bütünüyle Hüseyini makamında yöresel ses havuzundan seçilen nağmeler eşliğinde organize edildiği görülmektedir.

Nota 5. Hakkın Kandilinde Gizli Bir Sır İdim, Hüseyini Makamı Perdeleri ve Ezgisel Seyri

Ek-2. “Kırklara Niyaz Eyledim” adlı eserin söz ve makam analizi:

Eserin söz ve makam özellikleri hakkında genel olarak şunlar söylenebilir: 7/8’lik Devr-i Hindi usulü ile 3+2+2 şeklinde ritmi organize edilen eser, 41 cm.’lik tekne yapısına sahip Bağlama sazı ile Bağlama düzeninde geleneksel olarak icra edilen ‘‘âşıklama tavrı’’ performans biçimiyle seslendirilmektedir. Eserin ritim hızı 120 Bpm’dir. Deyiş’in sözleri dörtlük biçimindeki koşma nazım şekli ve 8’lik hece ölçüsüyle güftelenmiştir. Genellikle cem ritüellerinde icra edilen eser, muhabbetlerde de seslendirilmektedir. Vahdet-i Mevcut, kısaca doğadaki unsurlarla kişileşen bir çeşit tanrı inancıdır. Tenasüh, insanın ölümünden sonra başka bir bedende varlığını sürdürmesidir. Hulûl ise tanrının insan bedeninde görülmesi inancını temsil etmektedir. Yöredeki Alevilik inancındaki bu nitelikler Hz. Ali’nin mitolojik kişiliğinde yer bularak soy silsilesi üzerinden sürmektedir (Güray, 2012). Eserin ezgi organizasyonu ve makamı ise Bağlamada Dügâh (la) dizisi üzerinde değıştirici si koma bemol (segâh), mi bakiye bemolü (hisar) ve fa diyez (evic) perdelerinin kullanıldığı görülmektedir. Eserin sözleri ve notası şu şekilde tespit edilerek derlenmiştir:

Kırlara Niyaz Eyledim

Söz ve Müzik: Hüseyin Keskin Dede
 Derleyen/Notaya Alan: Erhan Akman
 Derleme Tarihi: 30.12.2017
 Derleme Yeri: Gaziantep

$\text{♩} = 120$

5

9

14

Kırk la ra ni yaz ey le dim

18

Kırk la ra ni yaz ey le di m dost kır kı m bir

23

can da gö r düm il mi le dun

27

SON

sır ra e r dim A li ni n ta ken di si dir

Kırklara niyaz eyledim (dost)
Kırkını bir canda gördüm
İlmi Ledun sırta erdim
Ali'nin ta kendisiyim.

Gelen giden enbiyanın (dost)
Nuru bende o Hüda'nın
Hünkarıyam du cihanın
Ali'nin ta kendisiyim.

Yeri, göğü, arşı katı (dost)
Ben yarattım mahlukatı
Fark eylen bu ilmi zata
Ali'nin ta kendisiyim.

Sercemi'yem Kalbevinde (dost)
Sezdim Ali nuru bende
Tecellim gelen Mehdi'de
Ali'nin ta kendisiyim.

Organize edilen ses örgüsünün bütününe bakıldığında karar, orta ve tiz perdelerdeki karakteristik seyriyle birlikte oluşan ezgisel-merkez çekirdekleri ile kullanılan perdelerin temsil ettiği makamın tespit edilmesi bakımından incelendiğinde eserin şu şekilde bir ezgisel hareketle kurgulandığı görülmektedir:

Eserin söz kısmı esas alındığında Gerdaniye perdesiyle yoğunlaşan durak hareketi yaparak Gülizar ezgi çekirdeği ile seyrine başladığı görülmektedir.

Nota 7. Kırklara Niyaz Eyledim, Başlangıç Bölgesi

1.Katman

Gülizar Ezgi Çekirdeği

2

2.Katman

Ardından Uşşak-Hûzi ve Neva'da Hicaz ezgi çekirdekleriyle merkezleşen bir perde yapılanması ile eserin genişleme bölgesi oluşturulmuştur.

Nota 8. Kırklara Niyaz Eyledim, Genişleme Bölgesi

1.Katman

Uşşak-Huzi Ezgi Çekirdeği

Neva'da Hicaz Ezgi Çekirdeği

3

2.Katman

Eserin bitiş bölgesinde ise Çargâh perdesinde geçici duraklayan Nikriz ezgi çekirdeğinin oluştuğu ve Hûzi ezgi çekirdeğiyle düğâh perdesinde ezgisel seyrin karar edildiği görülmektedir.

Nota 9. Kırklara Niyaz Eyledim, Bitiş Bölgesi

1. Katman

2. Katman

Nikriz Ezgi Çekirdeği

Huzi Ezgi Çekirdeği

Eserin bütününde oluşan ezgi çekirdekleri ve perdeler arasındaki seyir hareketlerinin özellikleri teşhis edildiğinde başlangıç, genişleme ve bitiş bölgesinin 8 perde kullanılarak Karcıgar makamında kurgulandığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Nota 10. Kırklara Niyaz Eyledim, Karcıgar Makamı Perdeleri ve Ezgisel Seyir